

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורג'ם), צבי וולפסון, שמעון הלקין

חיים ליף — חבר המערכת

מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

חוברת ה' (265)

אייר, תשכ"ז

שנה כ"ח (כרך נ"ו)

ה ת ו כ נ

- 1 המשמעות השירית, או שירה ודממה ישראל אפרת
- 4 שירת ישראל אפרת י. זמורה
- 11 הגותו של ישראל אפרת גרשון א. חורגין
- 18 סמיכה אליעזר שטיינמן
- 27 "Rien Ne Va Plus" (סיפור) רחל איתן
- 34 מתוך "אלי" (מחזה) נלי זק"ש
- 36 מחודש לחודש י. מישאל
- 39 פסיפס ישראלי ינק רמגל
- 41 הערכות ודברי בקורת א. שאולי
- 43 מלב סיביר למאה שערים ידיעות

"בצרון"
1141 ברודוויי
ניו-יורק

מפתח ותוכן הענינים לכרך נ"ח

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

HAYIM LEAF, Associate Editor

Executive Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Twenty-Eighth Year of Publication

Vol. LVI

IYAR, 5727 (April, 1967)

No. 5 (265)

CONTENTS:

The Meaning of Poetry	<i>Israel Efros</i>	1
The Poetry of Israel Efros	<i>I. Zamora</i>	4
The Thought of Israel Efros	<i>Gershon A. Churgin</i>	11
Ordination	<i>Eliezer Steinman</i>	18
"Rien Ne Va Plus" (Story)	<i>Rabel Eytan</i>	27
Excerpts From "My God"	<i>Nelly Sachs</i>	34
The Month In Review	<i>I. Mishael</i>	36
Israeli Kaleidoscope	<i>Yanetz Rammgal</i>	39
EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:		
From the Heart of Siberia to Meah Shearim	<i>A. Shauli</i>	41
News and Events		43

Index to Volume LV

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

בַּצְרוֹן

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

ניו-יורק, ה'תשכ"ז

שנה כ"ח

כרך ג"ה

מפתח ותוכן-הענינים של „ב צ ר ו ן” שנה כ"ח, כרך נ"ה תשרי — ניסן, ה'תשכ"ז

גיגור, אברהם, 25, 32
גלאטשטיין, יעקב, 125
גראס, גינטר, 235
גרודונסקי, שלמה, 200

ד

דומניץ, אהרן, 126
דיין, משה, 179
דינסטאג, יעקב י., סגוריה של רינק על הרמב"ם
נגד בקורת שד"ל, 34

ה

הילגרט, אדגר, 119, 244
הירש, שמשון רפאל, 33
הלוי, אברהם אליעזר, 31
הלוי, משה, 138
הלוי, יוסף א., 17
המצפה, 76

הנעמי, משה, „הבת” לימימה טרנוביץ-אביר, 118;
גלוי אמריקה, 199; פרדת הבן האובד לר. מ.
רילקה (תרגום), 221
הס, סטיפן, 120

ה ע ר כ ו ת ו ד ב ר י ב ק ו ר ת :

ת. ל., ש"י עגנון, חתן פרס נובל, 1; ג. ז.
בראודה, פטיקתא דרב כהנא, 46; מוסף עגנון,
68—100 (מאמרים מאת י. זמורה, א. ר. מלאכי
א. שמואל, י. קבוקב, ד. י. סילבר, י. עמיחי,
ג. פרייל, ת. ליף); ש. ז. אש, דוד שמעוני, 115;
מ. הנעמי „הבת”, 118; י. ע., „לילה”, 119;
„שושלות בארצות הברית”, 100; י. שפרן, מרד
החשמונאים, 121; י. זמורה, הספרות העברית
הצעירה, 163; ג. חורגין, „תולדות החנוך
בישראל”, 185; ה. ל. גורדון, „מספורי ניו-יורק”,
186; א. יואב-אלשטיין, יצירותיו האחרונות של
ברדיצ'בסקי, 212; א. אהרוני, ראובן ואלגרוד
בספוריו, 240; ח. ליף, ספרו האחרון של
ואלגרוד, 242; י. ע., ספרים וסופרים, 244; צ.
שטוק, „לא בחידות”, 246; ג. חורגין, המאבק
על חופש הבטוי בישראל, 247.

ו

ואלגרוד, ראובן, 187; מאמרים לזכרו: 240, 242
וויסלבסקי, דבורה, נר נשמה לידידות גדולה, 232
וויסלבסקי, צבי, 126, 232, 249
וינקורוב, 170

א

אביגור, שלמה, 200
אברבון, וולף, 109
אברבנאל, יהודה, 20
אהרוני, אברהם, ראובן ואלגרוד בספוריו, 240
אונגר, חיים יעקב, 25
איזבאן, שמואל, 186
איתן, רחל, 248
אליאן, יפה, שיר, 220, 231
אליוט, ת. ס., 214, 221
אלמליח, אברהם, 8
אלקינד, מגדל, 106
אלתרמן, נתן, 166
אמיר, אהרן, 165
אמיתן, אלה, 61
אנסאג, 5
אפרת, ישראל, 187, 248
אש, שניאור זלמן, דוד שמעוני — המשורר החלוץ,
115

ב

בורלא, יהודה, 239
ביאליק, ת. ג., 133
בירנבאום, פליטאל, 126
בלומענטאל, א. ש., 249
בן-גוריון, דוד, 3, 138, 186
בן-עטר, חיים, 8
בן-עמי, צפורה, 61
בן-צבי, יצחק, 4
בן-ציון, ש., 4

ב ע י ו ת ה ז מ ן :

י. פינקל, פנישות במוסקבה, 10; י. מישאל,
מחודש לחודש, 56, 100, 178, 234; א. ליבנה,
שלוש שיחות על היהדות, 65; ש. שרן, מדינת
ישראל ויהדות הרוח, 196; א. מור, התפלספות
יהודית כיום, 205; מ. הנעמי, גלוי אמריקה,
199.
בר, אהרן, ארץ שוממה לת. ס. אליוט (תרגום),
221, 231
בראודה, גרשון ז., המהדורה החדשה של פטיקתא
דרב כהנא, 46
ברגר, י. ח., 7, 75
ברדיצ'בסקי, מ. י., 212
ברקוביץ, י. ד., 248

ג

גולדשטיין, אשר, 61
גורדון, ה. ל., „מספורי ניו-יורק” לש. איזבאן, 186,
181

מדע וחכמת ישראל:

ש. ק. מירסקי, שד"ל בראי דורנו, 16 ; י. זילברשלג, שד"ל המשורר, 19 ; ד. רודבסקי, השקפתו הלאומית של שד"ל, 27 ; י. זינסטאג, סנגוריה של רנ"ק על הרמב"ם נגד בקורת שד"ל, 4 ; א. מור, התפלספות יהודית כיום, 205.

מודינה, יהודה אריה, 20
מור, אריה, התפלספות יהודית כיום, 205, 231
מישאל, י., מחודש לחודש, 56, 100, 178, 234
מירסקי, שמואל ק., שד"ל בראי דורנו, 16, 61
מכונאי, דב, 106

מלאכי, א. ר., בוגוריון בתקופת "האחדות", 3, 138 ; ראשיתו של עגנון, 74, 186, 249
מנדלבוים, דב, 46
מונסי, ג' ק., 172
מרגלית, דוד, 61
משיח, יעקב, האקדמיה של העיר אכבאתאנא (תרגום), 230

נ

נחום, חיים, 138

ס

סילבר, דניאל י., עגנון בין ישן לחדש, 89
סינפולוסי, טקיס, 170

ספרות יפה:

י. עמיחי, סוף סוף שלכת (שיר), 9 ; י. פינקל, משורי שמים (שיר), 145 ; י. רבינוביץ, דורון (ספור), 146 ; שירים מאת י. עמיחי, א. יואב, י. יגיב, י. אליאן, ר. כהן־בקר, ת. קרקואר, ת. ס. אליאט, ר. מ. רילקה, 218—221 ; י. רמגל, בחורות האקרופוליס (ספור), 222 ; צ. לוז, ערב סתו (ספור), 226 ; י. משיח, האקדמיה של אכבאתאנא (תרגום), 230.

סקלר, ה'., 61
סטרר, זין פול, 235

ע

עגנון, ש. י., 1, 60 ; עם קבלת פרס נובל, 68, (ולהלן 8 מאמרים לכבודו) ; 123, 125
ע. י., ספרים וסופרים, 119, 244
עמיחי, יהודה, סוף סוף שלכת (שיר), 9 ; הרהורים בשבעה טעמים על עגנון, 91 ; רשמי ספולטו, 170 ; בימים הראשונים בניו־יורק (שיר), 218

פ

פועלי ציון, 4
פינקל, יצחק, פגישות במוסקבה, 10 ; משורי שמים (שיר), 145
פינקלשטיין, לאווידי, 14
פריד, אלכסנדר אלתר, 126
פרידמן, טוביה, 81
פרייאר, י. ד., 5
פרייל, גבריאל, משהו על יסודות ונגודים בספורי עגנון, 94, 187, 149
פרישמן, דוד, 4
פרנהוף, איצי, 74

ז

זבוטינסקי, זאב, 133
זולא, יוסף, 249
זילברשלג, יצחק, שד"ל המשורר, 19

זכרונות ותולדות:

א. ר. מלאכי, בוגוריון בתקופת "האחדות", 3, 138 ; א. שמואלי, עיירה בפולין, 38 ; ת. כנען, "הצהרת לנין" למדינה יהודית, 104 ; ד. וויסלבסקי, נר נשמה לידיות גדולה, 232.
זלין, משה אפרים, עיונים בפרשיות בראשית, 112
זמורה ישראל, ש"י עגנון, 71 ; הספרות העברית הצעירה, 125, 163

ח

חומסקי, גועם, 201
חורגין, ג., "תולדות החנוך בישראל" לצבי שרפשטיין, 185 ; המאבק על חופש הבטוי והמחשבה בישראל, 247
חיות, צבי הירש, 34
חשין, א., 3

ט

טורטשינר, ז'אק, 59
טריילסר, מיכאל, 106
טשרנוביץ־אבידר, ימימה, 118

י

ידיעות, 59, 125, 186, 248
יואב, א., שירים, 219, 195, 231
יואב־אלשטיין, א., המתח בין ישראל ואדום בספורי ברדיצ'בסקי, 212, 231
יוהר, ס., 169
ילין, דוד, 4
ילין, יצחק יעקב, 8
יגיב, יהודה, צפרי מחשבה (שיר), 219, 195, 231
יעקבי, אליהו, 246

כ

כהן־בקר, רחל, עם זכרונות (שיר), 220, 231
כנען, חביב, "הצהרת לנין" למדינה יהודית קומוניסטית בא"י, 104
כרמי, ט., 238
כרמלי, משה, 127

ל

לחין, משה, 110
לוז, צבי, ערב סתו (ספור), 226, 231
לוז, ש. מ., 74
ל., ת., ש"י עגנון, חתן פרס נובל, 1
ליבנה, אליעזר, שלוש שיחות על היהדות, 65
לייליס־גלאנץ, אהרן, 249
ל., יורם, 168
ליסיצקי, א. א., 61
ליף, חיים, פגישה עם ש"י עגנון, 97 ; ספורו האחרון של ואלנרוד, 242

מ

מדינת ישראל:

א. ר. מלאכי, בוגוריון בתקופת "האחדות", 3, 138 ; י. רמגל, פסיפס ישראלי, 54, 123, 182, 238 ; א. רמבה, השר שיטתית ובעית העדות,

רמבה, אה, השר שיטרת הספרדי ובעית העדות
בישראל, 129
רמב"ם, 29, 34
רמגל, ינץ, פטיפס ישראל, 54, 123, 182, 283 ;
בחורות האקרופוליס (ספור), 222, 232
רפאלי, שמואל, 8

ש

שד"ל, 16, 19, 27, 34
שוחט, ישראל, 105
שטיק, צבי, "לא בחידות" לאליהו יעקבי, 246
שטיקר, מ, 249
שיטרת, בכור שלום, 129
שי"ר, 16, 34
שם, מ, 127
שמואלי, אפרים, עיירה בפולין — מראות משכבר,
38 ; ספור עגנוני למופת, 80
שמעוני, דוד, 115
שפיגוזה, 20
שפרן, יוסף, מרד החשמונאים לאור המקורות
ההסטוריים, 121
שרן (סינגר), שלמה, מדינת ישראל ויהדות הרוח,
196, 231
שרפשטיין, צבי, 185

ת

תבורי, צבי, 126
תמוז, בנימין, 165, 167

צ

צונץ, י. ל., 20, 30
צמת, שלמה, 3

ק

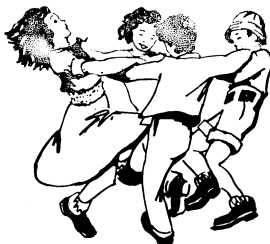
קבוקב, יעקב, המתח בספורי עגנון, 86, 126
קויפמן, יחזקאל, 232
קורסו, גרגורי, 170
קורצווייל, ברוך, 202
קלוזנר, יוסף, 19
קמחי, ג'ון, 235
קסוטו, מ. ד., 19
קטל, צבי, 187
קרוכמל, נחמן, 30, 33, 34, 75
קרקאר, חנה, שבועה ירוקה (שיר), 220, 232

ר

רבין, חיים, 184, 248
רבינוביץ, ישעיה, דורון (ספור), 146
רובינשטיין, אריה, 17
רובינשטיין, שמחה, 187
רודבסקי, דוד, השקפתו הלאומית של שד"ל, 27
רוזנבלום, ג. ה., 17
רטוש, יונתן, 165, 167
רילקה, ריינר מריה, 221

יום-הולדת מאושר, ישראל!

וברכות לשנת העצמאות התשע עשרה

שאדם עולה על האניה. נתיב-הזהב של קו-האניות היווני הוא מושג חדש במסע-תענוגים במעוף בינלאומי. הידור בינלאומי הוא זה שהוציא לקו-האניות היווני מוניטין בעולם. האנשים הנפלאים שהנך נפגש עמם. אלפי הרגל של סיפונים שזופי-שמש, בריכות-שחיה פתוחות, חדרי-מרגוע ואולמי-אורחים נוחים, קולנוע ושעשועי מועדני-לילה, ריקודים באולמים יפים ומרווחים.

והנכם טועמים טעם המסעדה הקונטי-ננטאלית, או המאכלים הכשרים והעריבים, הנערכים על ידי רבי-הטבחים שלנו בהשגחתו הקפדנית של משגיח.

רב ובית-כנסת מכבדים את שתי אניותינו בנוחותם. ואין מקום אף לרגע אחד של שיעמום — תכנית תרבותית עשירה מצפה לך — שעורים בעברית, סרטי-מסע, הרצאות על אמנות דוברי ימי ישראל.

חיסכון מיוחד עד 20% על נסיעות של „האחפארטיס“, מחירים נמוכים לקבוצות ולנסיעות-טיול, תיורים שכוללים כל ההוצאות בישראל ובארצות ים התיכון. בקר בישראל בשנה התשע-עשרה לעצמאותה בנתיב-הזהב דרך פורטוגאל, איטליה, יוון, קפריסין.

פנה אל סוכני-הנסיעות שלך.

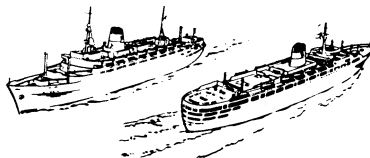
את ואנחנו הננו באמת ידידים ותיקים. כשהיית רק בת שלוש, התנוסס דגלך הגא מעל אנייה מקו-אניות יווני בנמל חיפה!

אנחנו היינו הראשונים לקיים שירות מתמיד לישראל בשתי האניות הגדולות והמהירות ביותר בים התיכון — אולימפיה הנהדרת ומלכת אננה מריה המפוארת, אניית-הדגל של קו-האניות היווני.

ורק האניות של קו-האניות היווני מפליגות מניו-יורק לישראל בכל שבועיים, כמעט במשך כל תקופת השנה.

האולימפיה ומלכת אננה מריה הן אורחות תכופות ורצויות בנמלה של חיפה. הלוח שלנו הוא הלוח שלכם. אניותינו מגיעות לחיפה בזמן לכל החגים, החגיגות, העצרות, והמאורעות התרבותיים החשובים. ונסיעה אתנו היא רבת-תענוג מן הרגע

OLYMPIA • QUEEN ANNA MARIA

GREEK LINE

32 PEARL ST., NEW YORK, N. Y. 10004
(212) WH 3-9140

BOSTON • CHICAGO • DETROIT • LOS ANGELES • MIAMI • PHILADELPHIA • CANADA

Countries of Registry: Liberia/Greece

כאשר כל אחד
מתחיל לדבר על מקומות
שהם אומרים לבקר בקיץ הזה,
אל תוציא הנה,
חכה לשעת הכושר שלך
ואמור בנחת

הונג קונג

מדוע לא? הונג קונג היא אחד המקומות הנהדרים בעולם. ועתה כל כך קל להגיע שמה — בלופטהאנזא. ואין דבר זה צריך להפתיעך. לופטהאנזא מאפשר לך ללכת בקלות יתירה לכל מקום. לאירופה. לאפריקה. לאסיה. לאוסטרליה. לופטהאנזא עובר דרך 60 ערים, יותר מארבעים ארצות על פני שש יבשות. ואשר לנוחיות, הנה שירות לופטהאנזא הוא כולו עשוי לכך. קורת־רוח מרובה. שעשועים נוחים. אווירה נוחה. כל אשר יתאוה לבך לרשותך הוא. האם תבכר מוזן כשר, למשל? אינך צריך אלא לבקשהו בזמן הזמנת הכרטיס. אם בן סע לסידני. סע להונג קונג. סע לרומא. סע לכל מקום שאתה רוצה להגיע אליו. הדבר קל. בלופטהאנזא.

בשביל הזמנות צלצל לסוכן הנסיעות שלך. או צלצל ללופטהאנזא.

Lufthansa

Offices in principal cities of the U.S.A. and Canada

בַּצְרוּן

נומד עלידי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

חוברת ה' (265)

אייר, תשכ"ז

שנה כ"ח (כרך נ"ו)

המשמעות השירית, או שירה ודממה

מאת ד"ר ישראל אפרת

משמעותו של שיר מסתיימת ממשמעותו של דבר שבפרווה בזה שאיננה כעין כפתור מעוגל ומחותך כדי להיכנס כולה אל תוך הלולאה, שאיננה גזורה במספריים סביב סביב: עד כאן ותו לא. למשמעות השירית אין גמר ואין סוף פסוק. תמיד תחושת עוד ועוד משמעות, כצרוור האבן שזרקנו בילדותנו אל תוך באר עמוקה ומרחק שמענו נקישותיו המוסיקאליות על הדפנות זו אחרי זו כעין אוקטאוה רכה על פסנתר הלוך ועמום עד אבוד הצלילים מתחת לסף השמיעה וגם אז עוד עמדנו מקשיבים ומביטים זה אל זה משתאים ומפועמים. נקה לדוגמה שני היגדים: האחד — עישון סיגריות מקצר ימים, והשני — אדם קצר ימים ושבע רוגז, פחד המות יגיב על שניהם. אבל ההיגד הראשון מציין עובדה מסויימת וברורה, ואין יותר. ואילו השני — קוויו בלתי ברורים ואובדים אי-שם במרחקים, ואיזו טרונניה מחלחלת בתוכו ומעוררת שאלות ללא סוף: למה אדם קצר ימים? מה כוונתו של היוצר ביציר קצר-ימים זה? ומה ערכם של החיים הנדעכים כה מהר? והניגוד הזה "קצר... ושבע" עוד מחריף וממריד את טראגיות החיים. אינסופיות זו של משמעות נובעת מתוך העובדה שהאמת השירית אין לה מדת הכמות או מדת הרוחב כמו לאמת המדעית אלא מימד העומק בלבד, ובעומק, דהיינו בנפש, הכל ערפל ואינסופי. לא הסרגל אלא הקוו הגפשי נושא בתוכו את סוד האמנות. קוו מחלחל ופולש מעבר לאובייקט ולשכל, מעבר לכל תפיסה, מין מוסיקה שלאחר כל הצלילים כפי ששמענוה בילדותנו על פי

הבאר ושהמשוררים יודעים את טעמה. "הניגונים הנשמעים", אומר קיטס, "ערבים הם, אך אותם שאינם נשמעים ערבים יותר". וט. ס. אליוט שר על מוסיקה שנשמעת כה עמוק עד שאינה נשמעת כלל¹). זאת היא המשמעות השירית, קול הדממה שמסביב ומעבר לכל קול.

כי יש דברים שהלב עורג אליהם אם כי אינם מגיעים לתודעה, ואיננו יודע מה הם, על מה בעצם הוא עורג. יש והקווים של האובייקט גורדים ושורטים את עור עינינו כמכיתת זכוכית והרינו נכספים לשעה קלה של עצימת העינים ותחושת הרוך הקטיפתי של האפלה. קווים ברורים, מיתאר חד, אמנם יש וצריך להיות גם בשירה, כשם שבציורי דאלי ושאגאל מצוירים הפרטים השונים בתכלית האימון והזיו אבל בשילובם מהווים הם עולם לא מזה. כך שבמקום שנגמר ההגיון שם מתחיל השיר, לא כעין ניגוד אלא כעין צומח, כעין מניפת הפלאים שהטווס פורש ברשרוש-משי פתאומי מאחוריו. דוגמה לצמיחה זו של הזרוע-ההגיון מתוך ההגיון עצמו יכול לשמש גם הרמב"ם השכלתני כל כך, שהפעיל את כל כוחותיו האנאליטיים כדי לשלול כל תואר פיסי או פסיכי ממהותו של אלהים, והוא מקדיש לזה פרק אחרי פרק המתחילים במלים "יותר עמוק מן הקודם", וצועד בזהירות מעומק אל עומק עד שהוא נופל כולו אל תוך תהום המיסטיקה. לאלהים אין מהות כלל, הוא הוא, והיתר — דממה, כאילו כל ההגיון אינו בא אלא להראות את הדרך אל המסתורין. אותם המסתורין הם הם האמוצה השירית — התגממות פתאומית של השכל בפני עולם בלתי מוכר. כל הגמגמנים אמוציונאליים הם.

הנה למשל ביצעו הפרוידיאנים² ניתוח פסיכואנאליטי על האמלט ומצאו מה שמצאו: קנאת בן באביו, תסביך אדיפוס. ותוצאת הניתוח — גזיזת כל שבע המחלפות של המשמעות האינסופית והסמל יוצא מחוץ וברור וקרח. האמלט נעשה אינדיביד כמוני, כמוך — ומה לי ולו? בעד הסמל צריך להיות אבטיפוס כדי שנשתיק אליו, שניכנס אל תוכו כמו אל תוך סוכה עם סכך ריחני. האמלט חדל לשלוח רמזים. הקיפאון המיטאפיסי בעיניו הופשר והוא חי מדי, זהרי גם זה גינוי לגיבור דראמאטי על הבימה — חי מדי. כיוצא בזה נעשה נסיון לזהות את בית המשפט של קאפקא עם המדינה הפאשיסטית, ושוב התוצאה: נטילת האינסוף והשארית הקרחת.

"הדחף לפרש", אומר ט. ס. אליוט, "ולהסביר דבר אמנות... חזק הוא ותשתיתי בדיוק כמו הדחף לפרש ולהסביר את העולם על ידי מיטאפיסיקה". אולי, אולי יש דחף כזה, אבל אז מתרחש אחד משני דברים, או שאחרי הפירוש מוטל דבר האמנות חלל על הקרקע או שהדחף משתכנע שאין תקווה, המשמעות גדולה מכל פירוש. לי נדמה שיש גם דחף שלא להבין אלא להרגיש, כלומר לקבל, לומר "הן" היצר הטוב או הרע להיות כבוש ומנוצח תוך זרועות

1. Heard melodies are sweet, but those unheard are sweeter — John Keats, "Ode on a Grecian Urn." Music heard so deeply that it is not heard at all — T. S. Eliot, "The Dry Salvages."

2. Ernst Jones, *The Problem of Hamlet and the Oedipus Complex*.

עזות. היצר האמביוואלנטי הזה להבין ושלא להבין, כיסופים אלה לאור וצל גם יחד — כל זה מקור השיר וגירוייה של קריאתו.

תשאלו, כיצד אנו תופסים משמעות אינסופית זו? מה כף יד תכיל את האינסוף? תשובתי היא — תרשוני לחדש מלה — אנו תוחשים (מהשם "תחושה", כמו תורם מ"תרומה"). המשורר הטוב וגם הקורא הטוב תוחשים משמעות ללא סוף אם כי אינם תופסים. מי איננו מרגיש לעתים מתוך כאב רב שיש משהו עמוק יותר מיכולתו להגיע אליו? מי בשעת יצירה איננו מושיט לפעמים את ידו כמגששת בחלל ועיניו תרות ומחפשות משהו שהוא מרגיש שישנו ואיננו יכול למצאו? וצריך להעיר שמשוה זה איננו מלה מתאמת או מדויקת. טועים הסוברים שהיוצר תוך חבלי יצירתו יודע מה שהוא רוצה ומבקש את האין, את הניב והלבוש, כי בלי ניב מה הוא יודע? הנכון הוא שהוא חופר וחותר תוך תוכו לקראת משהו מעיק שאיננו יודע מהו אלא רק שהוא מעיק, והמשוה הוא דופק מאידך גיסא אליו כמו החופרים בניקבת השלוח. אי-מנוחה זו והאיתות החרישי ההדדי — זהו כל המרץ היוצר. וכשמתיימת הפגישה משני הצדדים כבר הכל מלובש, מוקרם גידים ועור, והכל אחד בגלוי, התוכן והניב, כמו שקודם היה הכל אחד בטמון, וכל הפרדה ביניהם באיזה הקשר שהוא מוליכה שולל ומטעה.

על כל פנים חיפושים וגיטושים אלה מעידים על מעמקים ועמקי מעמקים עד אינסוף, עד אותה מנהרה עמוקה מכל עומק היכן שהאדם יוצא מהיחיד שבו אל הכל, היכן שהפרט מתמוג עם הכלל, המלה עם דממה, היכן ששוררת הטראנס-אינדיבידואליות, הסתמיות, האינסוף. לאמת של דממה זו שואף המשורר להגיע ואין לאל ידו, כך שכל שיר הוא בעצם סימפוזיה שלא נגמרה, והאין גמר גשאר רוטט בלב, זוהי ההתרשמות העיקרית וההנאה האסתטית, כלומר תחושת איזו אמת אינסופית ובלתי מוגעת.

ויש עוד דממה, לא של משמעות אובדת באינסוף אלא של קודם לכל משמעות, של העצם עצמו בטרם בוא הלשון כמו שם ויפת עם השמלה לכסות את ערוותו. כי הלשון היא קנין ציבור ויצירת ציבור, עוברת לסחר, ואין בה מלה בשביל העצם הפרטי או התחושה הפרטית. כל עיקרה איננה אלא תקשורת שימושית, דחיפה להבעת צרכים מעשיים, כולה כללית ומובנת. ואני הרי כולי פרט, כל מהותי — פרט, ואין הלשון הולמת אותי כלל. ועל זה יש להוסיף שהלשון איננה רק כלי פגום למסירת ההרגשה לזולת אלא גם משמשת מחיצה סבדה בפני האדם עצמו, שכן היא נדחקת בין ההרגשה והמסירה ומסרסת אותה עד שהאדם עצמו לעולם אינו יודע מה במיוחד הוא מרגיש. עוד הוא צולל וחותר אליה וכבר נכנסה הלשון ודחסה את ההרגשה בדפוסים סטיריאופיים משלה. והדמות המקורית, העצמית והייחודית, של ההרגשה אבדה ואיננה.

יתכן אפוא שההתרגשות השירית היא הפריצה והדריסה, דרך החורים והבקיעים של לשון סטאנדארטית זו, מצד הלשון המדויקת מאד של הנפש.

שירת ישראל אפרת

מאת י. זמורה

אינני זוכר את התאריך בדיוק; היה זה, בערך, לפני חמש-עשרה שנה; אז יצא לאור הרומן-זוטא של ש"י עגנון — "שבועת אמונים". אני קראתי את הרומן והתפעלתי ממנו, ופרסמתי מסת-הערכה בכמה הספרותית שלי, "מחברות לספרות" ואמרתי עליו הלל בפה מלא.

לאחר ימים — עליתי ירושלימה, ובדרך מקרה פגשני ש"י עגנון, ברחוב מרחובות העיר, העמידני ואמר לי: "נהייתי מדברי הערכה שלך הנאה רבה; אולם, צריך היה להיות להפך". תמהתי והבטתי בו בעינים שואלות: מה פשר הדבר? והוא ענני: "אני כתבתי ספר בן מאה עמוד, ואתה כתבת עליו הערכה על חמשה ששה עמודים; יותר טבעי היה שאני אכתוב חמישה-שישה עמודים ואתה תכתוב על כך ספר בן מאה ויותר עמודים".

אותה שעה, וגם לאחר כך, חשבתי בלבי; עד מה אוהב עצמו האיש, עד מה הוא מהלל עצמו, ושמרתי טינא בלבי.

מאז אותו יום עברו חמש-עשרה שנה. חריפות התגובה חלפה, ועכשיו אני מהרהר באובייקטיביות וסבור לפעמים: שמא צודק האיש? הוא כתב ספר חשוב במשך כמה שנים, ואני בא ופוסק את פסוקי על "רגל אחת", מחייב או שולל ולא עוד.

יש, דומה לי עכשיו, איזה אי-צדק בדבר, או, נגיד, איזה אי-התאמה. לא יתכן להעריך יצירה בעלת משקל של סופר בצימצום רב יותר מדי, שכן אתה מוכרח לדלג על עיקרים ועל עיקרי עיקרים למען הצימצום; ונמצא, שאתה מקפח את היצירה ומקפח את הקוראים, שאליהם אתה מדבר ולמענם אתה מעריך כמו שאתה מעריך.

* * *

יצירתו הפיוטית של ישראל אפרת מונה, כידוע, כמה עשרות שנים, ואנו יכולים לחלק תקופת יצירה מכובדת זאת לשלבים שונים. אנו יכולים ללכת בעקבות התפתחות כשרונו והתפתחות דרגות יצירתו, לעמוד על השקפות-עולם ועל הרגשות-עולם, על צורות שונות של יצירתו. אנו יכולים להעריך את

לשון החזוייה הפרטית, לשון לא של דיבורים — שכן יותר דיבור, פחות שיר — אלא של מראות ותמונות, של התהפכות החזוייה גופה כמו עוף ניצלה על שפוד מסתובב. והיא הזתירה למסור גם לקורא את האי-דיבוריות של האובייקט לא כמשהו שלילי אלא חיובי מאד, את הלשון של לא-לשון, את האמת הערומה וקול הדממה. חתירה זו היא יסוד המודרניזם בשירה.

אלא ששתי הדממות, זו של תהדת המשמעות באינסוף וזו הערטילאית של טרם-משמעות — היינו הך, טיול אל מחוץ, אל מחוץ ללשון.

מקוריותו ויחודו, שעה שהיה כותב שירים אפיים מזיי אמריקה, ביחוד מזיי האינדיאנים. אנו יכולים, כמובן, להעריך את שירתו הלירית באותם ימים, ויש מה להעריך, כי ישראל אפרת היה תמיד תמיד בעל אופי נבדל, בעל יכולת יצירה שונה מאחרים, אחרת, בכללה ובפרטיה, מכל חבריו המשוררים בני זמנו. ולאחר כך נלך דרגה אחרי דרגה, שלב אחרי שלב, עד שנגיע לדרגתו האחרונה, אל השלב, שאני מכנה אותו „שלב יצירתו הפיוטית בארץ ישראל“.

מובן מאליו, שהערכה כזאת, היתה מחייבת אותי להאריך דברים, כדאי הדבר! כדאי לי שהייתי ממצה את הנושא מאלף ועד תו ומגלף לפי יכולתי ולפי טעמי את דמות דיוקנו של המשורר, מאז ועד היום. אולם הפעם לא אוכל אלא להצטמצם בשלב אחד של יצירתו הפיוטית של ישראל אפרת, השלב האחרון, החשוב עלי ביותר, ואשר הוא קרוב ללבי יותר ואשר אני בקי בו ביותר; כי המדובר רק על פרט אחד מן הפרטים הרבים והחשובים אשר ליצירתו הפיוטית של ישראל אפרת, ולא על יצירתו כולה, לכל פרטיה.

* * *

במאמרי זה אדון על שנים מארבעת ספרי השירה של ישראל אפרת; על השירים אשר בספר „אלגיות בראשית“ ועל השירים שבספר „מה עמוק הוא שתול“; וגם לא על כל השירים אשר בשני הספרים, אלא על קבוצה אחת או שתי קבוצות של שירים, שאני רואה אותם כמעט כחטיבה אחת, חטיבה אחרונה של שירת ישראל אפרת, השירים הליריים, שנוצרו, בעיקר, בשלש-עשרה שנות ישיבתו של י. אפרת בישראל. שירים אלה נושאים עליהם חותם של מפנה גדול בחייו של המשורר, של מפנה גדול גם ביצירתו הפיוטית.

ישראל אפרת עצמו מכיר ויודע את התמורה שחלה בו. הוא איש המחשבה, איש הניתוח הפסיכולוגי, ונראה לי כי הוא גם הגיע לחכמה נעלה ביותר — הלא היא החכמה שרק מעטים מגיעים אליה; — דע את עצמו. ישראל אפרת איננו מעין כלי בידי גורלו, אלא הוא יודע מה עושה בו גורלו, הוא יודע לקבל עליו את דין גורלו, אבל יודע גם מה עושה הגורל בו, והוא מסיק את מסקנותיו, מסקנות של מחשבה ומסקנות של רגש כאחד.

ישראל אפרת עזב ארץ אחת, שבה הוא חי שנים רבות. כאיש תרבות וכאיש יצירה — לא חי בארץ הזאת חיים של מקרה ושל הזדמנות, אלא היכה שורש עמוק בקרקעה של ארץ זאת ובתרבותה של ארץ זאת; מעידים שיריו ומעידים תרגומיו השונים ללשון אמריקה, עד כמה הוא מושרש בתרבות זאת, בספרות זאת, בלשון זאת.

עכשו, כשישראל אפרת עקר מארץ אחת, שבה היה מושרש, ומכה שורש בארץ אחרת, שגם את תרבותה הוא מכיר ובה הוא מושרש בטרם בא אליה, הרגיש והבין מה גדולה ומה כבירה היא עקירה זאת; הוא הכיר, נדהם, נודעזע וביטא זאת בביטוי פיוטי נאצל ורבי-עצמה בשירו „אילן“:

אדם לא ידע מה עמוק הוא שתול, עד שעה וירגיש מי אחז בו בצבת,
עד שעת הטילטול. ומתשכו מכיברת אדמה בה נבט.

אז קול שרשיו — צעק חד חקוף, ואחר — דממה, ועוד קט ויעתר
 כקול יציאת נשמה מהגוף. כבר מרגב אחר על טל ומטר.

וכמו מלתעות נשלפות לאיטן אך טבעת־פחדים, שהזמן לא גלפה,
 יתפלץ — יתחלזל כל בשרו האיתן. ירושה היא בפנים מאותה השליפה.

אנחנו רואים, איפוא, מה טראגית עקירתו של אדם ממקום למקום. יש בזה
 משום לקח גדול לכל ענין עקירת היהודים מארצותיהם השונות אל ישראל;
 אנחנו, רואים כמה טרגדיות אישיות התחוללו על סף העלייה לישראל; מספר
 הטרגדיות כמספר האנשים היחידים אשר עלו לארץ. ראוי שיר זה להיות מודרך
 להבנת כל המתרחש מסביב לארץ הנבנית על ידי אנשים העוקרים מארצות
 אחרות ובאות אליה.

ואולם, ישראל אפרת עקר מארץ אחת, שהיה מושרש בה, עקר מרצון,
 ובכל זאת היה בעקירה זו משום הרת־עולמו האישי.

אבל יש מערכה שניה, לאחר מערכת העקירה, היא המערכה של השתרשות
 בארץ חדשה, ואפילו זו השתרשות בארץ שאיננה חדשה לך, בארץ שהיא רצויה
 לך, בארץ שאתה אוהב אותה, בטרם הגעת אליה, לארץ אשר כמהת לה בכל
 מהותך.

עכשיו, מתאר ישראל אפרת את יסורי הקליטה, או ההיקלטות בארץ
 חדשה; ויש בענין זה כמה וכמה שירים. הבה ונראה מה היו הרגשותיו הטראגיות
 של ישראל אפרת בנידון זה:

נעלתי דלתי ואמסור המפתח חזמן רב אתגולל בלי דבר משלי,
 לשכן הבא; אף לא כסת וכר;
 עד יתן לי מפתח לבית חדש וגשמים וסערות — אדעם על בוריס
 עוד הדרך רבה. וצינה ונכר.

הרגשותו של ישראל אפרת היא דקה, הבנתו דקה־מן־הדק, ואולם אין
 כל ספק כי הרגשה זו היתה נחלת רבים, והיתה קונקרטיית מאוד, אלא שרק
 ישראל אפרת נתן לה את הביטוי.

והוא ממשיך ומגולל לפנינו את פרשת־איוב של אדם ההולך להיקלט בארץ
 חדשה, ואפילו היא, כאמור, אהובה, כמו שאהובה ארץ ישראל על בני ישראל:

אני הולך אלי שמש בוער ופלאי, מה יהא בסופי? האשרף שם כלי,
 אלי להט סחרחר של עולם היולי. ככל נר בו האש חזקה מהפתיל?

או אעלה במדורה, והיקוד יסתחרר,
 עד שביבי יצונן ויהי ניר או באר?

ואולם, ישראל אפרת אינו מסנוור מיסוריו הוא, יסורי העקירה ויסורי
 הקליטה, שכן ההקלטות היא כאמור, בארץ, שהוא אוהב אותה, ועל כן גם היסורים
 אהובים עליו, ועדינות נפשו אומרת לו כי אדם צריך ליסורים אלה כדי למרק
 עצמו ולהיות ראוי וכדאי להקלטות בארץ הזאת. בשירו "מחוק" מגיע ישראל

אפרת אל מעלת עדינות-נפש, שאין כמעט דומה לה, בתארו את האפשרות, שמא אין הוא טהור די, כדי להיות ממוזג עם הארץ שהוא אוהב. דומה כאילו הוא מבקש-על-נפשו, דומה כאילו הוא מוכן ליסורים כפולים ומכופלים, ובלבד שהארץ תירצה לו, ותקבל אותו כקבל בן-בית:

אולי לא בערתי עד כה כל צרכי
 על כל כביש ומדרון בשרב,
 אולי לא הרביתי ללחון אש-מחחי
 לסכין הצונן של כוכב.
 אורח הבא לשעה או ללין,
 בודאי הוא כדאי, הוא טהור;
 תפתחי לו זלתך לפרוודור או טרקלין,
 תתני לו לשי גם קראור.

אולי עוד אינני טהור ומטוהר
 ככל הדרוש ונחון,
 ועל כן אתהלך פה שומם עוד חר —
 בפנים ובכל זאת עוד מחון.
 אך להיות בן-ביתך, פה למות, פה
 לחיות,
 ולפרוס את עניך עם אחי —
 אולי לא טהרתי לזכות שכזאת,
 אולי עוד אינני זכאי.

אלה היו חששותיו של המשורר, שעלה לארצו; חששות נעלות, פחדים המטהרים את ההרגשה ואת ההבנה; חששות, שיש בהם משום הכשרת-הלב, חששות שממקרים ומטהרים, מעין התקן עצמך בפרוודור כדי שתיכנס אל הטרקלין. חששות קונקרטיים, אך פוקחים עינים לראות, בלי ספק, שאלה חששות לא רק של איש-סגולה, כמו המשורר, חששות שהיו אצלו קונקרטיים ומודעים לו, אבל הם חששות גם אצל רבים אחרים, אלא שהללו אינם יודעים ואינם משיגים את הדבר.

המשך שירתו של ישראל אפרת בארץ מוכית, כי הוא התגבר על כל אלה, כי היכה-שרשים עמוקים, כי התמוזג עם הקרקע, עם הנוף, ועם איריה של ארץ ישראל, שיריו הבאים, שירי נוף וטבע של ארץ ישראל, הם מן השירים המשובחים ביותר בנושא זה. איש שבא ממרחקים, איש שידע נופים אחרים, שהכיר טבע אחר, שאהב את הנופים ואת הטבע ההוא ששור אותם בכל נפשו ומאודו, תפש והשיג את הנופים החדשים, וכתב עליהם מתוך הבנה דקה, מתוך הבנה בפרטי-פרטים, קלט את כל הצבעים, את כל גוני הגונים של הנוף ושל הטבע. אני הייתי מוציא קובץ מיוחד בשם "שירי נוף וטבע של א"י", מאת ישראל אפרת.

הנה שיר אחד, מני רבים, על הנוף הזה, השיר "בירח זיו":

באשר תיסע בירח זה של זיו,
 בדרך לשלם או לגליל,
 שפוכה פריחה כיס אחד זהב,
 על חום חולות ועל ירק דליל.
 עד השדמה כלה קערת משה:
 זהב ואש, זהב וגחלים.
 באשר תיסע בירח זה של זיו —
 ושמח אם גם צבעים צורחים מדי;
 כי כל תחוה עלה מתוך חולות,
 ועוד בוער מתמול השם שדי,
 ושלהבות קטנות מעפעפות
 בחצף-חן מירק הגבעולים,

כלומר: ישראל אפרת לא רק מתאר תמונות שמזדמנות לו בנוף הישראלי, אלא הוא ירד אל סוף מהותה האופיינית של הארץ; הוא השיג את הסמלי אשר בנופים אלה, את הדברים המאפיינים את הטבע המיוחד של ארצנו. הוא כתב

על הארץ כאילו הוא נולד בה, כמשורר שינק מלשדה, מימי ילדות עד זיקנה, כלומר, יש בקשרי ישראל אפרת מעין קפיצת-הזמן, מעין קפול של כל תקופות חייו של האדם בתוך תקופה אחת.

יש לישראל אפרת בספרו "מה עמוק הוא שתול", שיר אחד בשם "דרדר" (אתם זוכרים את הדרדר מן התנ"ך?), שיר זה הוא שיר-למופת מכמה וכמה בחינות; מן הבחינה האמנותית, שיר שכל שורה שבו, שכל צירוף שבו, שכל חרוז, כל הקצב שבו, תואם את מהותו של השיר, יוצרים, הייתי אומר, אווירה של דרדריות, אם אפשר לומר כך; השיר שופע רגשות עדינים ביותר, אבל גם מחשבות נעלות, ממש מחשבות פילוסופיות, הנובעות מן הדרדר; ומה לך דבר יותר נעלה מזה, שאיזה צמח, שאתה דש בו בעקבותיך, מעלה מחשבות פילוסופיות במוחך?

והנה השיר בחלקו:

למרחב זרועות ישלח:	בשכונה אני בה דר
מי שצר לו הוא יברח!	יש מגרש כולו דרדר
ועסיס חזק נוהר	דק גיזרה וגבה-קומה
עד אין בד בלי בד אחר	כשבולת בקמה.
במאונך עליו ניצב,	ובעברי יש אסתכל:
בד על בד, קו על קו,	מה כחות נטע בו אל!
כמנורה של מנורות, מין בלבולת של	ומה גא הוא, מה זקוף!
שורות	ואם רב מדי צוף,

בה הכל מראש סודר, —
ולשם מה? אמור, דרדר.

עד עכשיו משכתי את תשומת-לבכם ושימת-דעתכם, בעיקר אל תכני-שיריו של ישראל אפרת. הרשו נא לי למשוך את דעתכם, לו במיקצת, גם אל צורת השירים, שימו לב: שיר זה כתוב בבתים שכל אחד מהם הוא בן שתי שורות, והחרוז-צפוף, כלומר חרוז אחרי חרוז, והוא נוהר והולך בטבעיות מפליאה, והוא קפדני מאד, ויש בכל השיר קצב, הייתי אומר, של דרדר, מן פריחה דוקרת, או קצב מדורדר, מלשון דרדר. יש בשיר הזה מן מוסיקה, הייתי אומר, מורחית, שרביית, תוקפנית. הרי שהשיר כאלו צמח מתוך הקרקע של הארץ הזאת, ויש לזה ערך רב, כי הוא מורה על אורגניות של מזיגת הנושא עם הצורה, אין שום מחיצה ביניהם, כלומר יש כאן שלימות מובהקת.

הרשו לי, כמו כן, למשוך את דעתכם אל נימה הומוריסטית של השיר. סימן טוב הוא למשורר שהוא חושש להלאות את השיר, ולהלאות את קוראו, ע"י שיריות רצופה, והוא מבקש לתת לשיר, וגם לקורא אותו, אפשרות של נשימת ביניים, של הסחת-דעת, לרגע כמימרא, כדי לחזור בכוחות רעננים אל השיריות. הנה כי כן, אנו קוראים את הפרק הרביעי של שיר זה ובו נימה של

פרחאיות, כביכול, של אירוניה, או הומור, והכל הופך לפתע פתאום לשיר פילוסופי, שהוא מקוויי-יסודו של ישראל אפרת. ישראל אפרת אינו חושב רק מחשבות מתוך מחשבות, אלא חושב מחשבות גם שעה שהוא שר, גם שעה שהוא עומד מול תופעת-טבע, גם שעה שיש לו לוייה וזה דבר הפרק הרביעי :

אתהלך זהיר-זהיר	פעם בדרך מעמל
לבל אעיר —	באתי למגרש הנ"ל
פתע על אזני תקיעה	והוא עמד בחצף מר
של אלף זוג כנפים בנטיעה!	וכפלים מסומר,
ובעוד ראשי תוך הסחרחורת	נוקשה זרועות ומאוגרף, —
אט נפקח בי תמהון:	ציץ עבר, היה שרב.
מה תראינה בדרדורת	ובהיכנסי, ראה, מחנות
שתוכה חמדו מעון?	של צפרים מנמנמות
איך יהיה מה לי דוקר	על כל זרוע של דרדר,
עשר-רוך ליצור אחר?	ובתוכן בטביל הצר

השיר שהיגו בראשיתו שיר של נוף ושיר של טבע, הופך לשיר פילוסופי והוא רצוף מחשבות, וכל אחת מהן מחשבה מקורית; אבל פילוסופיה מיוחדת היא שאין עיקרה לענות, אלא לשאול; וישראל אפרת שואל:

איך יהיה מה לי דוקר
עשר-רוך ליצור אחר?

והרי זו באמת שאלה גדולה: שני יצורים בעולם הזה, והם נתקלים בעצם אחד, והעצם הזה דוקר את האחד מן השנים, ולשני — זה ערש רוך? כלומר, אפרת תוהה על השוני שבין יצור ליצור, ועל הבדלי המהות. אכן, יש לו לישראל אפרת בינה מיוחדת במהותה של הפילוסופיה, ואת המהות הזאת הוא ביטא בשיר מיוחד, שאני הייתי רוצה להדגישו בשבע הדגשות, כי עיקרית ואופיינית היא לישראל אפרת:

יש מחשבות כרותות קצוות	וכל אשר נשאר מהן
תבאנה לביקור,	רק זכר לטף של עשן.
מהדרות וחלקות	ולבב המחשבה דוקא קצה,
כבאג, זה עכשו ממאניקור.	קצה פח, בדל תיל מני פקעת,
עולות עד לקימרון	השרט בבשר —
שם מתנגלות הן ונסוגות אי-שם,	מה מחשבה היא שאינה פוצעת?

* * *

ככל שמשורר גדול יותר, כן גדולים יצוריו — לכבוש שטחים נרחבים יותר בטביל השירה; משורר גדול רוצה לספח גם את הפרזה לשירה, גם את הפילוסופיה, וגם את המסה.

והנה שיר אחר של ישראל אפרת שהוא לפי דעתי, שיר מסה. זה שיר לירי צרוף, ואתה שעה גם שיר של הרהורים, השכיחים במסה ספרותית טובה. השיר מלא רגישות אל עולם החי, לא רק חי אנושי אלא גם חי אחר, הפעם חי הוא עטלף, ויש בשיר גם תיאורים קונקרטיים מפליאים, וגם מחשבות ממריאות; השיר הוא בן 10 שורות בלבד, אבל הקשיבו לכל משפט ומשפט שבו, לכל ניד-מחשבה ולכל זעיר-גש:

לעטלף — הלילה פתוח דיו,

והאור הנפתח בחדרי

משבש עולמו,

עד יעוף מטורף אל תוך שכרון הריחות

של עץ הגואבה,

שם ישב במסתר ויתהה על שבריו.

אני מכבה בחרטה עמוקה את אורי:

השתחרר!

יהא שוב עולמך, כמו שעולמי כבר לעד לא יהיה

אפל ושלם.

בטוחני, כי הבינותם בעצמכם מה יש בשיר זה, אבל זה טבעו של מבקר, שהוא רואה את קוראיו, כראות תלמידים, והוא מסביר להם מה שמוסבר בעצמו; הנה כי כן, רצוני לומר, שתשימו לב אל ההבנה שמגלה ישראל אפרת אל מהותו של העטלף: „האור הנפתח בחדרי, — משבש עולמו“; כלומר, ישראל אפרת מרחס על העטלף, שנפגע מזה שפתח אור בחדרו, ועל כן הוא מתחרט ומכבה את האור. הוא מנחם את העטלף ואומר לו: השתחרר, יהא שוב עולמך — אפל ושלם. שימו לב: עולמו של העטלף שלם רק שעה שהוא אפל; אבל אותה שעה מכניס ישראל אפרת מחשבה נוספת, דומה כאילו שם אותו בתוך סוגריים, והוא אומר אל העטלף: יהיה שוב עולמך, כמו שעולמי כבר לעד לא יהיה, אפל — אפל ושלם; כלומר ישראל אפרת סבור, כי העולם בכלל יכול להיות שלם רק למי שהולך באפילה, ואלו ההולך באור ישב ויתהה על שבריו. לא התכוונתי, אלא לפתוח פתח קטן אל שירתו של ישראל אפרת — „ואידך, — זיל גמור“.

הגותו של ישראל אפרת

מאת ד"ר גרשון א. חורגין

ישראל אפרת הציב לו יד ושם בהיכל תרבותנו, שירתו נשגבה והגותו מקורית. הוא ממשיך את המסורת המפוארה של משורר-פילוסוף בישראל, וחונה על דגלם של סעדיה גאון, גבירול, בחיי ויהודה הלוי. המשנה הפילוסופית של אפרת מהווה פרקי עיון שתוכם עמקות, רצינות וכנות. מחשבתו כורכת "השקפת חיים". יש בה תורת מוסר עם משנה מטפיסטית נכבדה¹.

אפרת הוא "ידיד אידיאות" שבו חוברו יחד החושב, החוקר וההיסטוריון של הרעיונות. הוא יורה יסוד לענף חדש במחשבה היהודית שתעודתו היא היסטוריה של אידיאות שחילחלו ברוח ישראל מאז הופעתו על במת ההיסטוריה האנושית. כהיסטוריון הוא עוקב אחר התפתחות המחשבה בישראל ומורה על שרשיה ומקורותיה. המסקנה העולה ממחקריו אומרת שלא זה בלבד שיש תורה בישראל אלא גם חכמה יש בו. עמנו נסח פילוסופיה משלו שאינה שאובה ממקורות זרים. מטעם זה דוחה אפרת את הדעה שעמנו לא יצר נכסי מחשבה מקוריים. השוללים את מקוריותה של מחשבת ישראל טוענים שההוגים שקמו בעמנו לא היו אלא סרסורים בפילוסופיה שהעבירו את תורת הערבים לתיאולוגים של אירופה. אפרת סותר גם את הדעה הדורשת את הפילוסופיה בישראל כנטע זר שתול על אדמת ישראל². הוא דוחה גם את הדעה האומרת שהצד הפילוסופי בפילוסופיה היהודית אינו יהודי, והחלק היהודי שבה אינו פילוסופי.

יש מחוקריה של מחשבת ישראל הסוברים שהפילוסופיה בישראל מתחילה עם פילון או פותחת בסעדיה גאון. המסקנה העולה מדעה זו היא שלא היו בישראל בעלי מחשבה לפני הופעתם של פילון וסעדיה גאון. לדעה הזאת אין שחר ואין לה יסוד. עמנו היה תמיד אחד העמים המרגישים והחושבים. התורה, אומר אפרת, פותחת בשני קטביה של המחשבה היהודית, אלהים ועולם. העולם אינו אלהים ואלהים הוא אמנם מקומו של העולם אבל העולם אינו מקומו³. שני קטבי המחשבה האמורים הם בעצם שתי נטיות של רוח, שהיו לסם חיים במחשבת עמנו שתססו וחלחלו בה מימי קדם ועד ימינו. מטעם זה "היהדות איננה דת של מנוחה. היא אינה מושיטה זרועות: בואו אלי ונחוה. היא אינה גם ערוגה לנירוואנה. היא כולה מתיחות, היא שדה של פולאריות נפשית. היא תמיד חוויה ודרך"⁴. שתי הנטיות האלה עולות מרוח האדם. האחת תוכה הגות הלב וכמיהותיו, השניה תביעות בהגיון והשכל. האחת היא תורה שבלב המתגעעעת לקירבה, אחוה ורעות קוסמית. השניה היא משנת השכל הרואה את העולם במסגרת הנצח, היציב והקבוע לא במסגרת האדם, הזמן והעראי. שתי הנטיות הלז אחוזות בתורת ישראל וסימנן "קדושה" ו"כבוד". ממגמתה של הקדושה "לרומם ולעלות את האלהות מעבר וממעל לעולם הגשמי". לעומתו הכבוד שואף אל הצד שכנגד. הוא

„חותר דווקא למשוך את הבורא למטה ולקרב אותו ללב האנושי“. שתי תנועות הרוח האלה לא נתקיימו בישראל כנפרדות ומובדלות אשה מחברתה. תמיד היה גשר ומעבר מהאחת אל השניה. הן היגן בעצם אחוזות ומלוכדות אשה בחברתה ועולות בד בבד בדרכיה של הנפש¹). אפרת אינו נוטה אחר הרבים הסוברים שיסוד היסודות בתורת ישראל הוא המונותואיזם בלבד. התורה, אומר אפרת, לא ציוותה ולא הטעימה אל אחד בלבד. היא מזהירה על אמונה באל יחיד ומיוחד. אפשר לאדם להכריז על עצמו שהוא מונותואיסט ועם זאת להיות עכו"ם. מכאן האזהרה: „לא תשתחוה לאל אחר“, ומכאן המושג של „אל זר“. ההכרזות של: „לא תעשה לך פסל“, „כי לא ראיתם כל תמונה“ מלמדות שמהות ה' היא רוחנית השוכנת שמים. אפילו שמי השמים לא יוכלו לכלכל את האלהות הרוחנית הזאת. המחשבה היהודית לדורותיה שואפת בלי הפוגה לפרסם את מושג הקדושה כלומר הרוחניות האלהית שהיא מחוץ ומעל לעולם. מושג הקדושה שאפרת הוציאה לאור שהיא יסוד-מוסד בתורת ישראל מורה על מקוריותה של מחשבת עמנו.

עמי הקדם, כמו המצרים, הבבלים והיוונים היו שונים זה מזה בהשקפת עולמם אבל הסכימו והיו בדעה אחת שהיחיד הוא חלק מהחברה והחברה האנושית מלוכדת לטבע והטבע אינו אלא גילוי ה'. עם ישראל בלבד דחה את הדעה הזאת. במושג הקדושה שאפרת מפרשו בבחירות מופתית ופשטות נשגבה. גלומה מקוריותה של המחשבה היהודית, „הקדושה“ מפרשת את האלהות כטראנסדנטלית מוחלטת. האלהים אינו בטבע ואינו הטבע. הוא אינו הארץ ואינו השמש ואינו השמים. השמים משרתו הם, והם „מספרים כבוד אל“. הטבע אינו משקף את ה'. הוא משקף את גדולתו בלבד. את אלהים, לא רק שאין לדמותו אלא גם אין לכנותו. הוא הנהו „איהו אשר אהיה“²).

באלהות הרוחנית או במושג הקדושה ביקשה היהדות לגלות לכל באי העולם את העולם של מעלה. המחשבה העברית ביקשה לפתוח להווייה אלהית שהיא מחוץ, מעבר ולמעלה לכל גשמיות. מכאן מורה אפרת שההשקפה העברית לא נתכוונה למונטואיזם אלא לדואליזם מוחלט. אין לה ליהדות אלא שני עולמות: העולם הטבעי והעולם שמחוץ ומעבר לטבע.

להשגה דואלית זו, מראה אפרת, לא הגיעה שום אומה ולשון. דואליזם מיוחד הוא להשקפתה של היהדות בלבד. אפרת מבחין באופן דק בין הדואליזם שיצא מבית מדרשו של אפלטון ובין הדואליזם של ההשקפה היהודית. עולם האידיאות של אפלטון אינו לגמרי עולם טראנסדנטאלי. האידיאות של אפלטון שותפות הן למעשי היצירה. הן משתקפות בעולם הגשמי הגלוי לחושים. הגשמים והעצמים שבעולם הם העתקות או בבואות ותמונות של עולם האידיאות. אין מחיצה גמורה חוצצת ומבדילה בין עולם האידיאות ובין עולם העצמים. רק התנ"ך בלבד הכיר שני עולמות, עולם של מעלה ועולם של מטה. שני העולמות האלה אף על פי שנמשכים זה לזה לא יקרבו זה לזה לעולם. יש שגיבר העולם של מעלה ברוח האדם ויש שיעלה נרו של העולם השני. בין שני העולמות כאילו קיימת מלחמה. מלחמה זו היא בעצם התסיסה העולמית הבלתי פוסקת בדת. היא היא שגרמה לקומדיה האלהית מעבר מזה ולטרגדיה האנושית מעבר לזה. המלחמה בין שני

העולמות עדיין נטושה כיום ברוח האדם שאיננה יודעת שלוה. כך הוא מושג הקדושה שהיהדות פרסמה לעולם. במושג הזה כרוכה ומקופלת ההתאמצות הגדולה לביטוייה של הטרנסנדנטליות-אונטולוגית שהיא גם מוסרית¹.

רוח האדם צמאה תמיד להתמדת החיים. היא מבקשת קירבה ומגע עם חיי הנצח, עם האלהות. מטעם זה עולה בד בכד עם מושג הקדושה מושג נגדי שאפרת קורא אותו בשם "כבוד". מושג זה שואף להחזיר את ה' לעולם ולהשכינו בין הבריות. מאבק הקיום קשה לאדם. הוא מתגעגע לחבר קוסמי שיחלצהו מצרותיו, שיגאלהו מתאונותיו של המקרה. יש שהאדם מרגיש בדידות עלי אדמות. אביו ואמו עזבוהו, ה' יאספהו ויצפון אותו בסוכתו בים רע. מכאן תשוקתו הגדולה של האדם לחזות תמיד בנועם ה' ולהיות קרוב אליו. במושג "הכבוד" כרוך גם הרעיון שה' מבקש את קירבת האדם כשם שהאדם שואף לקירבתו של המקום. התורה מצווה שנאהב את ה' בכל נפשנו ובכל מאודנו. דע את ה' היא מצווה גדולה. אלהים מבקש שיוודע שמו בעולם. אלוהים קרוב לאדם בכל עת שהוא קורא אליו. ה' מאציל מקדושתו על הבריות ואומר קדושים תהיו לי כי אני ה' מקדשכם. יחד ה' לבריות הוא כיחס אב לבניו. "בנים אתם לה' אלהיכם". האל האינסופי שבמושג הקדושה מבקש מקום בתחום הסופי. לשם כך הוא מקבל עליו את הצימצום. הרחניות הטהורה מבקשת לצאת בלוש מוחשי ולהיות מצויה בעולם היש. בעולם של בני אדם, של בשר ודם. האלהים מבקש שיתפללו אליו. הוא אוהב את תפילותיהם של הבריות. העולם של מעלה מבקש לקבוע את משכנו בעולם של מטה.

שני המושגים של קדושה וכבוד מאירים באור חדש מקומות סתומים בתנ"ך ובדברי חז"ל. ההגשמות המצויות בתורה, אינן לפי דעת אפרת, הנחה לבריות שבאו להקל עליהם את דעת ה'. אפרת סובר שלא באו לשבר את האוזן בלבד. בהגשמות אלו מדברת התורה לא רק בלשון בני אדם אלא בלשון מושג הכבוד. רחבה היא הספרות הנובעת מה"כבוד", סימניה נכרים בתנ"ך ובכל הספרות שבאה לאחר התנ"ך. שרפיו של ישעיהו אומרים קדוש, קדוש, קדוש ומוסיפים: "מלוא כל הארץ כבודו". הם כרכו את המחשבה היהודית על שני קטביה על שני המושגים המרכזיים שלה, את הקדושה ואת הכבוד².

אפרת מבאר את הדעות של הפרטיקולריות והאוניברסליות שבדברי הנביאים וחז"ל על ידי שני המושגים של קדושה וכבוד. מוצאו ומקורו של רעיון בחירת ישראל והברית הכרותה עמו לבד, נובע ממושג הכבוד שמגמתו קירבה לה' ושבני ישראל בנים הם למקום וחביבים עליו. מושג הקדושה הוליד את רעיון האוניברסליות המיוחסת ומוסבה לכל באי עולם ולא לקיבוץ אנושי נבחר ומיוחד. שני המושגים של כבוד וקדושה אמות-מידה הן לבחון ולעמוד על מהותם של רעיונות בספרותנו. כך מבחין אפרת בין רעיון הצדק ובין מידת החסד. הצדק נובע ממושג הקדושה וענינו חוק טבעי, סיבתיות מוסרית או דיטרמיניזם שהוא אובייקטיבי כשאר החוקים השולטים בגרמי השמים והארץ. החסד עולה ממושג הכבוד. סובייקטיבי הוא ואינו כפוף לסיבתיות של חוקי הטבע. הצדק דינו כדין חוקי הטבע שאינו משנה את

המהלך הרגיל והקבוע שבטבע. הוא משתייך למידת הדין שהיא בבחינת חוק עולם בל יעבור. לעומתו החסד היא ממידת הרחמים. הוא מופיע כעין נס המפריע את התהליך הרגיל של הטבע⁹. שתי המידות האלה, אומר אפרת, משתקפות בייג המדות שבהן נתגלה ה' למושה.

שתי ישיבות עלו בישראל. האחת שהתמצאה על מושג הקדושה והשניה — על מושג הכבוד. נבואתו של עמוס נאמרה ברוח מושג הקדושה ודברי הושע מהדהדים את מושג הכבוד. עמוס דיבר בשם המשפט, ברוח מידת הדין; הושע הוא בעל החסד ודבריו הם ממידת הרחמים. עמוס הוא אוניברסלי: „הלוא בבני כושיים אתם לי בני ישראל, גאום ה'“. אמנם עמוס מדבר על בחירת ישראל אבל בחירה זו מחייבת ומשווה תוקף לחוק הסיבתיות המוסרית. הושע גם כן מדבר על הברית שכרת ה' עם ישראל. ברית זו תביא שלום ושפע לארץ. היחס בין ישראל ואלהיו הוא יחס של אהבה. קיימים כעין ארוסין בין אלהים וישראל הנקראים אצלו „דעת אלהים“ שאפרת מפרשה כאהבה והתקשרות של ישראל עם אלוהיו. „דעת אלהים“ לפי אפרת אינה ידיעה שכלית ועניינה ברגשות לבו של אדם ולא בהיות שכלו¹⁰. שני הנביאים, עמוס והושע ירו את היסוד לשני זרמיה של המחשבה היהודית. ישעיהו קבל מעמוס ויוצא בעקבותיו. אלהיו הוא „אלהי המשפט“ ממידת הדין ולא ממידת הרחמים. ישעיהו נוקט עמדה אוניברסלית. החוטר מגוע ישי ישפוט את כל באי העולם וישכין שלום כללי בין כל עמי הארץ. ישעיהו מדבר על העמים שיעשו אגודה אחת — „ברוך עמי מצרים ומעשי ידי אשור ונחלתי יעקב“ דבר הברית בין ישראל ואלהיו נזכר ברוח של הוראה כללית של חוק, כלומר מידת-הדין שהיא חותמה של הקדושה. הוא מעמת את רוממות ה' כנגד שפלותו של האדם. מטעם זה מדגיש ישעיהו את מידת הענווה ומגנה ומשפיל את האדם. „חזלו לכם מן האדם“. מעטים מאד בין חוקרי ספר ישעיהו שירדו לסוף דעתו של הנביא הזה כאפרת המפיץ אור חדש על נבואותיו של הנביא הגדול הזה.

ירמיהו מחדש את קריאתו של הושע במלים „ואתה בקרבנו ה'“, הוא חוזר גם על הדברים של בעלי מושג הקדושה ומוהיר את בני דורו האומרים: „הלא ה' בקרבנו לא תבוא עלינו הרעה“ קדושה וכבוד עולים בקנה אחד בנבואותיו של ירמיהו. בתקופתו של צפניה, כנראה, רוחה הדעה של קדושה, מכאן סברו שהאלהים הוא נעלה ומרומם מהתערב בעניינים של החיים הארציים. הם אמרו: „לא ייטיב ה' ולא ירע“. הצדק עם אפרת הסובר שאין כאן כפירה בה' אלא דעה טרנסנדנטלית המחסלת את התערבותו של ה' בתהפוכות הזמן. צפניה מגנה את העם הנשבעים בשם אלהים ומלכם, כלומר בשם מתווכחים וממצעים העומדים בינם ובין ה'. בזה מדגיש צפניה את מושג הכבוד.

אפרת עוקב אחר התפתחות היהדות בתקופת בית שני. שני המושגים של קדושה וכבוד תוססים גם אז בלבו וברוח של ישראל ואין הכרעה ביניהם. התרוצצות שני הרעיונות הללו מראה את אותותיה בספרות הכתובים האחרונים, בתלמוד ובמחשבת ימי הביניים. בתנועת המיסתורין ובחסידות. שני קטביה של המחשבה היהודית פועלים את פעולתם בדת, שהיא „הפרפור והפרכוס בין שני

הקטבים". מטעם זה תמצא בדת, עריגה, חדוה והתלהבות עזה העולות בקנה אחד עם אכזבה, לבדידות האדם ויאוש. כל ההרגשות האלה פרושות על ספר תהילים ועד לשירי הקדש של הלוי⁴¹.

בתקופת בית שני, אמנם גובר מושג הקדושה אבל רעיון הכבוד אינו יורד מעל פרק החיים של התקופה הזאת. מושג הכבוד עושה לו סולמות חדשים לעלות בהם אל ה' ולמצוא מוצא לעריגה הנפשית המבקשת תמיד את קירבתו של ה'. העריגה לקירבת ה' הולידה בתקופת בית שני את מציאותם של מלאכים ויתר ברואים רוחניים. מושג הקדושה מרחיק את האדם ממלכות השמים. הכבוד מבקש קירבה ויוצר מתווכים או גשרים בינו ובין הרוחניות הטראנסנדנטלית. הגשרים האלה, מראה אפרת, הם על שלשה מינים. המין האחד הם המלאכים העומדים לתווך בין העולם העליון ובין העולם התחתון, בין ה' ובין האדם. בתקופת בית שני מופיעים המלאכים כאישים" כלומר יחידים עם שמות פרטיים, כגון מיכאל שר ישראל וכו'. המלאך הדובר — כדוגמת "המלאך המגיד" של תקופה מאוחרת — בזכריה, מתווך בינו ובין אלהים. (המלאכים ושמותיהם העלו שבי ציון כידוע מבבל). מושג הקדושה או רעיון הטראנסנדנטליות כבר פרש את מצודתו על כל החיים. אלהים נתרומם ונתעלה יותר ויותר בהלך מחשבתם של בני בית שני. הזמן גרם ליצירת מלכות חדשה בין מלכות השמים ובין הוויית האדם. בשל נעלותו של ה' נרתע הנביא ונבעת. הוא שרוי כולו בשיפלות ובענוה שחיסלו את הגשר והמגע שבינו ובין אלהיו. בתקופת בית ראשון היתה היראותו של ה' למעלה מכל אפשרות אבל הישמעותו לא היתה בספק. בתקופת בית שני חל שינוי גדול בענין זה. גם הישמעותו של ה' אינה בגידרה של תפיסת האדם. בזמן בית ראשון קיבל הנביא את נבואתו מאת ה', בזמן בית שני נבואתו באה אליו על ידי מתווך. שהוא "המלאך הדובר" המגיד לנביא את דבר ה'. על דרך זו מסתלקת הנבואה מישראל. התגברותו של מושג הקדושה היא היא, מסביר אפרת, שגרמה לשקיעתה של הנבואה. שום חוקר אחר לא עמד על בעייה זו של שקיעת הנבואה כדרך שסלל לו אפרת. הוא מבארה באר היטב ותיאורו אינו דחוק וטעמיו, מצד ההגיון, איתנים הם. נוכחותם של המלאכים עולה בה במידה שהנבואה דועכת. רעיון הקדושה שהוליד את הנבואה היה גם בעזכריה. רעיון הקדושה המיט עליה את המות.

המין השני של מתווכים, סולמות או גשרים שהוליד רעיון הכבוד כתגובה ניגודית לרעיון הקדושה, או מושג החכמה. החכמה היא בריאה רוחנית, היא שעשועיו של האלהים. החכמה קוראת לבני האדם לצאת באורחותיה ולשמוע לאמריה. מושג החכמה, אומר אפרת, נוצר ממושג הכבוד. החכמה, כמו המלאכים, עומדת לתווך בין אלהים ובין האדם. כשפסקה הנבואה מישראל נסתם מעין ההדרכות המוסריות ממעל. את האלהים אין האדם יכול לדעת. הוא למעלה מכל היראות ומחוץ וכל הישמעות. כיצד יבור לו האדם את דרכו בחיים? מהו הדרך הישר? על ידי הווייה מתווכת שהיא אהובה למעלה ונחמדה למטה ימצא האדם הנחיה בחיים. הווייה זו היא החכמה שיש בכוחה להנחות את האדם במעגלי צדק ואורחות חיים מוסריים. על דרך זה מהווה החכמה סולם וגשר לעולם העליון שנעלם מתפיסת האדם בשמי השמים הרחוקים. החכמה יצאה מבית מדרשו של

מושג הכבוד¹²) מתעודתה למלא את החלל הריק שבא בעקבות הסתלקותה של הנבואה ולהורות לבני האדם את הדרך הישרה בחיים.

המין השלישי, או ההווייה השלישית שנוצרה בתחילת בית שני שקנה לו ישיבה ברוח הבריות עד היום הזה הוא השטן המשחית. אף הוא מתווך בין העולם העליון והעולם התחתון. בימי בית ראשון היו מייחסים צרה שבאה על היחיד או הציבור לעוגש מאת ה' או חרון אפו. בזמן בית שני הרעה באה מאת השטן.

המחשבה הדתית הטרודה בבעיות שהן למעלה מפתרון מספיק המניח את הדעת מצאה במושג השטן מעין פתרון למציאות הרע בעולם. מציאותו של השטן מורה שהוא השטן ולא ה' יוצר את הרע בעולם. כך מתעלה ה' מאחריות לפורעניות הבאות על האדם. על ידי מושג השטן נעשה אלהים למקור הטוב בלבד שאין רע עמו. מושג השטן עולה מנטית הקדושה, ממגמתה לרומם את האלהים מהעולם הגשמי וטרדותיו.

מושגי הקדושה והכבוד משתקפים היטב בפילוסופית היהדות על האדם. לפי מושג הכבוד האדם גדול במעלה. הוא רודה בעוף השמים וחית הארץ. הוא חסר רק מעט מאלהים. לפי מושג הקדושה האדם הוא שוכן בית חומר. הוא דומה להבל, חלדו אין ואפס ומותר האדם מן הבהמה אין. גדול ועצום המרחק בין האדם ובין אלהים. האדם מתואר כעני, השם עני נעשה שם-נרדף לטוב. גם המשיח יהי עני ולא יבוא על סוס אביר אלא ירכב על חמור. סוף העניים או הענווים שהם ירשו ארץ. כל הרעיונות האלה נובעים ממושג הקדושה המקבילה את שיפלות האדם לעומת נעלותו וגדולתו של ה' ¹³). כך נראה בתקופות שונות של תולדות ישראל ודברי ימי העמים. עלית האלהות, או התגברותו של מושג הקדושה עולה עם מושג שיפלות היחיד או אפילו עם ירידת הקבוץ או האומה, וכן לפעמים היפוכו של ענין זה.

ספרי משלי, איוב וקהלת טבועים בחותמו של מושג הקדושה. "מה אנוש כי יזכה?" מגמת התשובה האלהית מתוך הסערה היא להשמיע לאדם את איונו ואפסותו. כזו היא כוונתו של ספר קהלת הנוטה כולו אחר רעיון הקדושה. הוא מבטל את מפעליו של האדם והישגיו תחת השמש. הכל בעיניו הבל הבלים¹⁴). ביחס לעולם הבא וגורלה של נשמת האדם הוא אומר: מי יודע אם רוח בני אדם העולה היא למעלה?

שתי הנטיות של קדושה וכבוד פועלות גם בספרות הגנוזה. שני המושגים האלה מולידים גם בה מיתות והתרוצצות שמהן צצות השקפות ודעות ביחס לאדם. לחייו ולעולמו. החכמה שבספרות הגנוזה נוטה אחר הקדושה. היא משתמטת ממתווכים. היא מצמצמת את פעולותיה לעלמא הדין. היא אוסרת את החקירה במופלא ואינה מדברת על מלאכים ועולם — העולם הבא. כנגדה האפוקליפסה השוכנת על רעיון הכבוד מפתחת ומולידה תורת מלאכים, מלאכי האומות, מלאכי הפנים, מלאכי חבלה וכו'. אלהים מקבל את תפילותיהם של בני האדם ע"י המלאכים המתווכים בינו וביניהם. אלהים מדבר אל האבות על ידי המלאכים.

התגברותו של רעיון הקדושה וטרנסנדנטליות של ה' מצריכה תיווך של המלאכים. האפוקליפסה הכריזה על עולם הבא והלכה בדרך הכבוד¹⁰.

מושג הקדושה ומושג הכבוד היו ביסודן של הכיתות השונות בימי בית שני. כת האיסיים, סובר אפרת פרשו מן הצבור בשל נטייתם אחר מושג הקדושה. את העדות לכך מוצא אפרת במגילות שנמצאו בסביבות ים-המלח. שלשה נושאים מרכזיים תפסו במחשבתם של האיסיים: אדם, מתווכים, ועולם הבא. האדם אפסי הוא. כולו ערוה וקלון, בינתו קצרה, קרוץ הוא מעפר וסופו רמה ותולעה. הם שוללים את הגוף ובוחלים בו. האדם בטל ומבוטל בפני הטרנסנדנטליות של האלהים. המלאכים הם המתווכים בין האלהים והאדם. הם דיברו על גילוי שכינה המצומצם ליחיד סגולה בלבד, כמו, "מורה הצדק". הם האמינו בעולם הבא שבו האדם משתנה ומתאצל ומתעלה ומתגלגל לבריאה חדשה. הם הרחיקו ללכת בדרך הקדושה יותר מכל שקדמו להם.

אפרת מסביר את המחלוקת בין בית שמאי ובית הלל ע"י שני המושגים של קדושה וכבוד. בפרשה זו מאיר אפרת מאמרים סתומים בתלמוד המתבהרים על ידי המושגים של קדושה וכבוד. לא נחלקו בית שמאי ובית הלל אלא בשם נטייתם של בית שמאי אחר רעיון הכבוד ובית הלל שהרחיקו כל תיווך ואמצעיות נטו אחר מושג הקדושה. בהלכה אמנם הדין כבית הלל ובמחשבה — כבית שמאי¹¹. על דרך זה מסביר אפרת את חילוקי הדיעות שבין ר' אליעזר בן הורקנוס ובין יהושע בן חנניה, ר' אליעזר הולך אחר מושג הקדושה ור' יהושע בן חנניה נוטה אחר רעיון הכבוד. על ידי המושגים של קדושה וכבוד מבאר אפרת את ההבדל בהשקפות שבין ר' עקיבא ובין ר' ישמעאל בן אלישע. ר' ישמעאל נקט במושג הקדושה שדרש בענין מעמד הר סיני שהקול היה לחוד והאש לחוד ולא היתה ירידת ד' מן השמים אל הר סיני. ר' עקיבא שנטה אחר רעיון הכבוד אומר שאמנם דבר אלהים מן השמים שהורידם אל ראש הר סיני. עקיבא בקש לרומם את האדם, להגביהו ולקרבו אל העולם העליון. ישראל בנים הם למקום ולא דיבר ה' אל משה אלא בזכותם של ישראל¹². ספר "שיר השירים", לפי ר' עקיבא שיר אהבות הוא בין ישראל למקום.

אפרת מציין את המשבר שחל במחשבת התנאים עם כניסת הארבעה לפרדס. התיווך והאמצעיות שיצאו מבית מדרשו של שמאי פגעו ברעיון של אחדות הבורא. המתווכים והממצעים נחשבו כשותפים למעשי בראשית. מטעם זה, אומר אפרת, גדלה תנועה-נגדית וגבר רעיון הקדושה. תוצאה הגיונית מרעיון הקדושה הוא היחס הפסימי או השלילי העולה ברוח האדם לגבי חייו ועולמו. כל כיוונם של החיים נוטה לעל-עולמיות. העולם הזה, כשהוא לעצמו אינו אלא פרוודור שבו ניתנת האפשרות לאדם להתקין את עצמו כדי שיוכל לזכות לחיי עולם הבא. בד בבד עם הפסימיות העולה ממושג הקדושה עולה הכרת החטא ועמה הערצת הצדיק שכל העולם לא נברא אלא בשבילו. כך מבאר אפרת בבהירות ובדרך השכל הישר שאינו הולך אחר נחשים ופלפול, את נפתוליה של המחשבה היהודית בתקופת התנאים¹³.

סמיכה

מאת אליעזר שטיינמן

על רבי יהודה הנשיא נאמר „מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד“ (גיטין נט, א) אף נאמר עליו „משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא“ (משנה סוטה מט, א) ור' חייא, שהיה שרוי הרבה במחיצתו מעיד עליו: „אותו היום שמת רבי בטלה קדושה“ (כתובות כג). רבי, המעוטר בכתר התורה ובכתר הנשיאות, ומקורב למלכות, היה גם ממליך מלכים, מאן מלכי רבנן, מסמיך תלמידי חכמים וממנה אותם להורות ולדון בדיני ממונות, באיסור והיתר ובהתרת בכורות. ענין לנו לדעת באיזו מידה הניחה ההסמכה, המסורה לידי רבי ובית־דינו את דעת תלמידי החכמים הרבים שהיו נצרכים לה ומהם נושאים אליה את עיניהם שנים מרובות, כפי שמסתבר ממקורות שונים. על סמך אותם המקורות מתברר גם כן, שאף על פי שההסמכה נעשתה מטעם רבי ובית דינו, דעתו של רבי היתה בה המכרעת. והרי השכל מחייב שמלאכת ההסמכה שרבי הגדול והקדוש הנערץ על כל הישוב היה מנצח עליה, נעשתה בוודאי על טהרת הצדק והישר, ואם תמצא לומר שגם מלפני השליט הזה יצאה פעם שגגה, היתה מן הסתם נדירה ביותר, מכל מקום מעטים שבמעטים נתקפחו על ידיה שלא בדיוק. למרבה הפליאה רבים המעשים, המטפחים על פני הנחה זו. מספיק ברפרוף על רשימת תלמידי החכמים, שלא נסמכו על ידי רבי, לעורר בנו את ההשערה, שהיו גם כמה סירכות וסיבוכים בענין זה, שעמד או ברומו של עולם ישראל. ואלו הם שהסירוב להסמיכם נזכר על דפי התלמוד במפורש או במרומז: ר' חנינא בר חמא, לוי, סומכוס, תלמידו של רבי מאיר, שמואל, רב, בר קפרא, שני בניו של ר' חייא יהודה וחזקיה.

על ר' חנינא בר חייא מסופר: רבי בשעת פטירתו ציווה לבנו למנות את ר' חנינא בר חמא בראש. ולמה לא מנהו הוא? אמר ר' דרוסאי: לפי שצווחו עליו בני צפורי (היינו שהוא בן צפורי ואינו ראוי שיתמנה עליהם), וכי בשביל שצווחו עושים מעשה? אמר ר' לעזר בי ר' יוסי: על שהשיבו טעם ברבים. רבי היה יושב ושונה: „ופלטו פליטיהם והיו אל ההרים כיוני הגאיות כולם הומיות“ (יחזקאל ד). אמר לו חנינא בר חמא: הומות כתיב, אמר לו רבי: לפני מי קרית? אמר לו: לפני ר' המנונא הסופר שבבבל. אמר לו: כשתרד לשם אמור לו שימנך זקן. הבין וידע שלא יתמנה“.

למדנו מכאן שר' חנינא בר חמא ראוי היה לקבל סמיכה ולא קיבל על שום שפגע בכבוד רבי ותיקן לו שגיאה שנפלטת מפיו. אף למדנו מכאן יושר שהיה בחכמינו הקדמונים, שלא חיפו על כבוד נשיא וגדול בתורה ולא העלימו מעיני הדורות הבאים חולשה שבאדם גדול להיפרע לאלתר ממי שנגע כחוט השערה בכבודו.

רבי מוכתר בכל המעלות והמידות הטובות, אלא שלא היה ממידתו למחול על כבודו. לכן נטר איבה גם לסומכוס, שהיה אומר על כל דבר ודבר של

טומאה מ"ח טעמי טומאה ועל כל דבר ודבר של טהרה מ"ח טעמי טהרה" (עירובין יג), כשם שנטר איבה לר' מאיר רבו ולא הזכירו אלא בשם אחרים אומרים, כפי שסח רבא: "אפילו רבי שענותן היה שנה אמרו משום ר' מאיר ואמר ר' מאיר לא אמר" (הוריות יג), וכשאלו ר' שמעון בנו: "מי הם הללו, שמימיהם אנו שותים ושמותיהם אין אנו מזכירים?" (שם) ענה לו: "בני אדם שביקשו לעקור כבודך וכבוד בית אבא".

על בר קפרא, שלא הוסמך מסופר, שהואיל ולגלג פעם על בן אלעשה חתנו של רבי הפך רבי פניו ממנו ואמר לו: "איני מכירך, זקן, וידע שלא יתמנה בימיו" (ירושלמי מועד קטן, ג).

פליאה היא שאף לוי לא הוסמך. לוי בן סיסא או לוי סתם היה תלמיד ותיק לרבי ומסופר עליו, שכשהיה משתחוה לפני רבי היה נועץ אגודליו בקרקע עד שנושך את הריצפה ומתוך כך נעשה צולע (מגילה כב, ב), וחיבר כר' היא זכר' אושעיא ששה סדרי ברייתות (רש"י כתובות נג, ב). וכשבאו בני סימוניא אל רבי וביקשהו לתת להם אחד שישמש אצלם דרשן, דיין חזון, המליץ לפניהם על לוי ואמר להם חייכם ששלחתי לכם אדם כמותי.

שני בני חיא, יהודה וחזקיה, לא הוסמכו אף על פי שריש לקיש אמר עליהם: הריני כפרת ר' חיא ובניו, שבתחילה כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויסדה, חזרה ונשתכחה עלה הלל הבבלי ויסדה, חזרה ונשתכחה עלו ר' חיא ובניו ויסדה (סוכה כ). וכפי שיש לשער גרם הסירוב להסמיכם לכך, שפרשו במקצת מלימודם כדי לעסוק במשא ובמתן ומעשה, שמשנתם נשתכחה מהם. אמנם נעשה יהודה לסוף ימיו ראש ישיבה בטבריה (שבת קיב, א) ור' יוחנן קרא לו רבי, אבל לסמיכות לא הגיע.

כל מעשה ניתן להתפרש בכמה וכמה טעמים, קל וחומר מעשים שלא היינו עדי-ראיה להם, אלא נמסרו לנו בקבלה מדברי הימים, שרובם דברי אגדה וחותמם משוא-פנים או פניה רעה. אף על פי כן אין להתייחס מן הבינה בעבר, אף בעבר הרחוק, שכן פרקי העתים עניים במקום זה ועשירים במקום אחר וניתן לנו לגבות מהם עדויות המסייעות זו לזו.

לא כל התובע לעצמו איצטלא דרבנן ואינו מקבלה זכאי לתואר מקופת. אפילו למדן חריף ובקי אפשר שאין האיצטלא הולמתו על שום שלא כגדלו כתורה גדלותו במידות, רבי איש התפארת בוודאי נזהר ביותר מלהסמיך חכם שאין בו מעשים ומידות טובות, שהוא בבחינת תורה מפוארה בכלי מכוער. הרי חכם שאין בו דעה נבלה טובה הימנו. אף יש מי שהוא שולחני גדול ושמועותיו מרובות ואין בכוחו להרצות; הרי אי אפשר לעמוד על טיבו של תלמיד חכם, אם תלמודו בידו ואם הוא מוכתר בסגולות הרבות הדרושות להוראה, אלא לאחר חקירה מרובה בארחות-חיי ומשא ומתן ממושך עמו בסוגיות עמוקות. אין לנו אלא להשתאות ולהשתומם על כוח עבודתו הנמרץ של רבי ושקדנותו העצומה, שעל אף כל טרדותיו המרובות בנשיאות, בסידור המשנה ובקשרי משא ומתן עם השררה הרומאית, יכול היה להיפנות גם בעסקיו המרובים, שהרי נאמר, ש"הממונה על אורות-סוסי של רבי היה עשיר

משבור המלך" (בבא מציעא פד): אף היה שלוש עשרה שנה חש בשינוי ורוב שנותיו חולה-מעים. אפילו ענק ברוח, שדעתו מפורת בעסקים רבים כל כך הוא נדרש לבירורים שכיחים עם משמשיו הממונים עליהם, עשוי להיתפס לטעויות, מאידך גיסא אדם גדול כרבי, עמוד הימני, שהישוב כולו נשען עליו, נתבע לזהירות כפולה ומכופלת שלא יפול בפח הטעות. אדם גדול אף שגתו עולה פעמים זדון. שורת התבונה מחייבת גם אותנו זהירות במשפטינו על מעשי רבי, לברר טעמים בעד ונגד, אפילו רואים אנו פמליה גדולה של חכמים ותיקים, שהחמתם מאירה לדורות בעמנו, שלא הגיעו לסמיכה מטעם רבי ובית-דינו, וזיכים אנו לבדוק כל פרט לגופו בעיון מדוקדק.

אין הדעת סובלת כלל העמדת סירובו של רבי בהסמכה על הפניה כפשוטה. חס לנו ליהס לצדיק זה, שהוכתר בשם רבנו הקדוש, שבשעת פטירתו זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה ואמר: "רבנו של עולם גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה" (כתובות קג) עיוות הדין או עינוי הדין במחשבה תחילה. אין טעם לחפש נימוקים לקלקולים בתחומו של יצר הרע דווקא. רבים הם הכשלונות האורבים גם ברשות של היצר הטוב. אף הכוונות הטובות מסוכסכות לפעמים עם עצמן. יש מכין סעודה למחמנים רמי-מעלה ולא הם אוכלים אותה. רבי לשם שמים נתכוון, אבל לא כל כוונה לשם שמים זוכה לסייעתא דשמיא בהגשמתה.

רבי ענוותן היה ויכול שחכם, שנזרקה בו יהרהר ושנהג סילסול בעצמו, לא העלה חן לפניו להגיעו לסמיכות. מסתבר שרבי איש התפארת מנע לפעמים סמיכות מגדול בתורה המשולל הדרת-פנים, אף יש דעה התולה את הסירוב להסמכה במוצאו הבבלי של הבא להיסמך, שהיה חשוד בעיני רבי על עלילות ירידה לבבל, שכן כל נסמך העזב את הארץ מרושש את כוח התורה, המקיים את הישוב בארץ, ועשוי להרים את קרנה של בבל היריבה, הנבנית בסמכותה התורנית מדילדולה הרוחני של הארץ. סברות אלו וכיוצא בהן יש להן אסמכתות בכמה וכמה מראי-מקומות בתלמוד ואף אסמכתות לסתור, לפיכך אין לקבלן אלא מתוך בירור וניפוי.

אמנם, ר' חנינא בר חמא היה בבלי, אבל הרי יצאו לו מוניטין בחיבתו לארץ ישראל כמסופר בכתובות (קיג, א) שר' חנינא כשעלה לארץ ישראל היה מתקן מכשולי העיר ופירש רש"י שם: "מחמת חיבת הארץ שהיתה חביבה עליו ומחזר שלא יצא שם רע על הדרכים". רבי עצמו מעיד עליו שהוא אדם טהור וקדוש, כפי שמצאנו בעבודה זרה י': "אמר אנטונינוס לרבי בשעה שאבוא לא יהא אדם נמצא עמי, פעם אחת מצא את ר' חנינא בר חמא שהיה יושב שם, אמר לרבי: ולא אמרתי לך בשעה שאבוא לא יהא נמצא אדם עמך? אמר לו רבי: אין זה בן אדם" (אלא מלאך): על קנאתנותו לארץ ישראל למדים אנו אף ממעשה זה, שמסופר עליו בירושלמי, מועד קטן: "פעם אחת בא אצלו שמעון ברבא וביקש לכתוב לו אגרת-כבוד כדי שיצא לחוץ לארץ לפרנסתו. אמר לו: למחר אני הולך אצל אבותיך, יאמרו לי: נטיעה אחת של חמדה שהיתה לנו בארץ ישראל, התרת לה לצאת לחוץ לארץ". ר' חנינא היה בורח מן הכבוד,

ראיה לדבר, שאפילו אחרי מותו של רבי, כשביקשו למנותו לא קיבל. היה מכונה בפי רבותיו וחבריו ר' חנינא הגדול. אף על פי כן לא זכה לקבל התמנות. ובוודאי משום כך נאלץ לעסוק בפרקמטיה היה מוכר דבש. מסתבר שלא היה בו ליקוי שבקו הבריאות, שכן אמרו עליו, שהיה בן שמונים שנה והיה עומד על רגלו אחת, חולץ נעלו ונועל אותה. והוא עצמו סח: "חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי הם עמדו לי בזקנותי" (חולין כד, א).

אין זו מן המידה שנכניס את ראשנו בפלוגתא שבין רבי ורבי מאיר ותלמידיו, סומכוס בראשם. פרשת רבי מאיר, המכונה בפי רבי אחרים והקצף הגדול שיצא עליו ועל תלמידיו מטעם רוב החכמים בדורו נתונה בעב ערפל, כללותה ופרטיה סתומים מאתנו. אין אנו יכולים להציץ לתוכה אפילו מן החרכים. ואין אולי תימה, שהאיש, אפילו טהור וקדוש הוא, שמפתחות הסמיכה נתונים בידי, סירב ליתן היתר-הוראה לסומכוס שהיה חולק, כנראה, על זכות ההסמכה לנשיא. כפי שנרמז מדברי רבי, שבבית-מדרשו של ר' מאיר נתכוונו לעקור את סמכותה הריבונית של הנשיאות. רבי לא על כבודו בלבד חס, אלא גם ובעיקר על כבוד בית אבא. אף אילו עקר לגמרי מלבו את הסלידה האישית מן החולקים עליו ועל בית-אביו היה לו גם נימוק מתקבל על הדעת לפרנס בו את סירובו. שכן גם רבי יהודה חברו של רבי מאיר ציווה לתלמידיו שלא יכניסו לבית-מדרשו את תלמידיו של רבי מאיר הנפטר משום שקנתרנים הם (בבא בתרא יב). כל החרפים היו חשודים על חכמינו הקדמונים וסומכוס גדול החרפים. שמא מכאן פתח-תשובה על מה שעלה גם לר' חנינא בר חמא, שאף לחרפותו יצאו מוניטין, כמסופר עליו בירושלמי (גדה פ"ב), שכשדר בצריפין ובאו לפניו שאלות בהלכה לא היה מצרף אליו את ר' יוחנן וריש לקיש גדולי הדור. ואמרו עליו: "מכיר זקן זה שסכיבו חריפה".

בבחינה זו יש לפרש גם את סיפור המעשה בבר קפרא, שלגלג על בן אלעשה חתנו העשיר של רבי, שכוחו לא היה גדול בתורה וכשרבי הפך פניו וראהו שחוק "אמר: איני מכירך, זקן. וידע שלא יתמנה בימיו". בר קפרא היה לגלגן וחרף או לגלגן חריף, אף קפזן גדול. וראה פלא, אף על פי שהיה מצוי אצל הלגלוג הקפיד על אחרים שנתפסו ללגלוג. בברכות ל"ט מסופר: "מעשה בשני תלמידים שהיו יושבים לפני בר קפרא, הביאו לפניו כרוב ודורמסקין. נתן בר קפרא רשות לאחד מהם לברך, קפץ וברך על הפרגיות, לגלג עליו חברו. כעס בר קפרא. אמר: לא על המברך אני כועס, אלא על המלגלג אני כועס. אם חברך דומה כמי שלא טעם טעם בשר מעולם, אתה על מה לגלגת עליו? חזר ואמר: לא על המלגלג אני כועס, אלא על המברך אני כועס, אם חכמה אין כאן, זקנה יש כאן". אלא שאם מכאן ראיה לקפדנותו של בר קפרא כאן גם ראיה לסתור, שהרי הקפיד על שני התלמידים בזה אחר זה, מכלל שקפדנותו לא היתה אלא העמדת-פנים מתוך בדיחות הדעת וכל עיקרו לא נתכוון אלא לפייסם זה אל זה, ללמדך שכל אחד עלול לטעות ומכאן, שכל תרעומת שבין אדם לחברו מקורה הטעות. במקום אחר שמענו דרוש של בר קפרא (קידושין מ, ב): "רגזן לא עלתה בידו אלא רגזנותו". על כרחך אתה אומר לא היה כלל רגזן לפי מזגו.

אלא לפי נוסח־דיבורו, שהיה מכוון לשבר את האזן, לבדח את הדעות ולשעשע את הלבבות כדרכו של רגזן מטוב־לב. הגוער כביכול בחברו לשם קירוב הלבבות. הרי כל אחד מביע את אהבתו לבריות בדרך משלו, מי בדברי־חיבובים ומי בהסתרת־פנים ובגערה לכבית. בר קפרא בגערה ובמילי דבדיחותא. איש ודרכו. כפי שדרש בר קפרא: «איזוהי פרשה קטנה, שכל גופי־תורה תלויים בה? בכל דרכיך דעהו והוא ישר ארחותיך» (ברכות סג).

ואכן כל הסימנים מוכיחים שרבי לא נטר טינה בלבו לבר קפרא. פעם אמר לרבי: ראיתי בחלומי חטמי שנשר. ורבי פתר לו לטובה: חרוץ אף נסתלק ממך. פעם אחרת ראה בר קפרא בחלמו שנחתכו שתי ידיו. פתר לו רבי: לא תצטרך למעשה ידיך. ושוב ראה בחלמו שנקטעו שתי רגליו. אמר לו רבי: על סוס אתה רוכב (ברכות נז). ואולי נתכוון באמת בדבריו על חרוץ־אף שנסתלק לרמוז לו, ששוב אין לו טינה בלבו עליו וכן בא לפייסו על כך שעל שום שלא הוסמך הוא נצרך למעשה ידיו, שכן בר קפרא התפרנס מן החפירה בין השוניות שבים, מלאכה קשה ומסוכנת.

מכל מקום אין סירובו של רבי לבר קפרא ניתן להתפרש בכך שנמצא באישיותו פסול כל שהוא אם לא שלשונו השנונה נדרשה לגנאי בעיני רבי, כפי שמצאנו מעשה ברבי שעשה סעודה לתלמידיו, הביא לפניהם לשונות רכות ולשונות קשות, התחילו בוררים את הרכות ומניחים הקשות, אמר להם: דעו מה אתם עושים, כשם שאתם בוררים את הרכות ומניחים את הקשות, כך תהא לשונכם רכה אלו לאלו (ויקרא רבה ל"ג). בר קפרא לא היה בעל לשון רכה. השכל תוהה, הלב שואל: הכי הלשון השנונה, ששימשה בידי אותו חכם וחרף, ממשל משלים ומליץ מופלא, מכשיר לשמח בו את לב הבריות, היא בגדר פסול הראוי לעונש של מניעת הסמיכה?

אם אפשר לדון אדם על פי חבריו, כל שכן שאפשר לדנו על פי חבריו ותלמידיו גם יחד. בר קפרא גדול היה בזכות עצמו ואף בזכות חבריו שבמחיצתם היה שרוי תמיד, הלא הם ר' היא הגדול ושני בניו יהודה וחזקיה, ר' חנינא בר חמא הגדול, ר' שמעון בנו של רבי, כל שכן בזכות תלמידיו, שכולם היו גדולי הדור הראשון לאמוראים, הלא הם ר' אושעיא, ר' אלעזר, ר' יהושע בן לוי, ריש לקיש ואחרים.

לכאורה מתבקשת הסברה שלא די שזכות חבריו לא עמדה לו לפני רבי, אף קלקלה לו, שכן הוא היה מקושר בעבותות הידידות עם יהודה וחזקיה בני ר' היא, שמסופר עליהם, שישבו בסעודה לפני רבי. ביקשם רבי לומר דבר. כיוון שלא אמרו ציווה להגדיל את מנת־ינם לשתייה וכשנתבסמו אמרו: «אין בן דוד בא עד שיכלו שני בתי אבות בישראל, ואלו הם: ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל. אמר להם רבי: קוצים אתם מטילים בעיני» (סנהדרין לח).

אפילו הלגימה היתירה אינה יכולה להעלים מעינינו, שאף במחיצתו הקרובה של רבי ובין תלמידיו ואוכלי־שולחנו נמצאו אנשים שנשאו טינה בלבם לנשיאות שיש עמה שררה הן על הגופים והן על הנשמות, שכן הנשיאות בבבל היתה רודה במקל והנשיאות בארץ נתבצרה בחלקת מחוקק ואף ההסמכה היתה כלי זין בידה

לכפות את מרותה על תלמידי החכמים, ברצותה היא מרוממת ומעניקה מעמד, כבוד ומקור־פרנסה וברצותה היא מעמידה בצל. מסתבר שאף בר קפרא, המתרועע עם בני חיא היה עמה בטינא זו השמורה לבית הנשיא, אלא שאם אנו גורסים סמיכות הפרשיות של הסמיכה והזיקה הרגשית לבית הנשיא, הרי הדבר צריך עיון רב מה קדם למה: הפגיעה בכבוד בית הנשיא או הסירוב להסמיך. יכול אתה אומר שרבי לא הסמיך את החבורה על שום הרינון שהיה שכיח בפי חבריה על ביתו ויכול שעל שום שמנע מהם את הסמיכה שנים רבות נתעורר אצלם קטרוג על בית הנשיא המקרב ומרחיק לפי ראות עיניו.

בר קפרא נולד בארץ והחשש לירידה לבבל לא חל כלל עליו. אף בני חיא לא היו חשודים על הירידה אף על פי שהיו בבליים לפי מוצאם וכשעלו לארץ עם אביהם היו כבר לומדים מפורסמים שהרי הכו בשוט לשונם בבת אחת את הנשיא בארץ ואת ראש הגולה שבבבל.

לדיוקו של דבר אין להקנות משמעות נפרזת לדיבור שנפל מפיהם כשהיו מבוססים, כל שכן שאין להסיק ממנו שהוא שימש גורם של קלקול ביחסי הגומלין שבין רבי לבני ר' חייא, הרי רבי עצמו ציוה למוזג להם יין כדי שיאמרו דבר, ואילו הם צהובים לו. דרך כלל לא היה בוודאי נותן להם הזדמנות להטיח בפניו דברי כבושים. וכבר מצאנו שאפילו ר' חייא הקושר קילוסים לרבי הטיח בפני רבי דבר הלצה בדבר עלייתו של רב הונא ראש הגולה שבבבל לארץ וזה לא היה רב הונא החי אלא המונח בארון (בראשית רבא, ל"ג). אמנם רבי נוף בו ור' חייא נמצא מנודה לפניו שלושים יום, אבל שום קלקול לא חל ביחסי הגומלין שביניהם. חכמינו הקדמונים לא הדירו עצמם הנאה ממילי דבדיחותא ואף ממעשי דבדיחותא. שמעתתא צריכא צלילות הדעת וצלילות הדעת ניוונה במידה מרובה מבדיחות הדעת. חכמינו הקדמונים כל חייהם היו תורה, ואין תורה נקנית אלא מתוך שמחה.

עולם התלמוד הוא עולם חמור, אבל אינו קודר. חכמינו הקדמונים נושאים ונותנים בהלכה, המתובלת לעולם בדברי אגדה ואף כשהם יושבים על המדוכה לברר דינים אינם מונעים מפיהם מילי דבדיחותא. רוב הגזמות, המצויות בפיהם, וגוזמאות רבה בר חנא בכלן, שנדרשו לגנאי על ידי מבקרי התלמוד הקשים, הן חיוכים נסתרים ותמה אני שרבים מחוקרי התלמוד לא הבחינו עד כמה חיבת הבדיחה מצויה אצל חכמינו הקדמונים. ולא נחה עליהם דעתם עד שעמדו וזיכו בדחן שהיה מצוי בשוק נהרדעא בגילוי אליהו. אפילו ר' חיא הגדול טהור וקדוש שרבי העמידו במעלה גבוהה ממנו לא הדיר עצמו הנאה מן ההלצה, כגון בהלצתו הידועה שרב הונא ראש הגולה שבבבל עלה לארץ ישראל, ממנה נתכרכמו פני רבי ובגללה גזר על ר' חיא נזיפה לשלושים יום. משום כך אין יסוד, כמדומה, להשערה, שרבי מנע את הסמיכה מבני חיא ומבר קפרא על שום שלא התנורו מן השנינה.

מתמיה ביותר קיפוח, שנהג רבי ברב ושמואל מגדולי חכמינו, שני העמודים, עליהן נשען תלמוד בבלי, עליו נשען בית ישראל דורות רבים. ענינו של שמואל מסופר בקיצור נמרץ (בבא מציעא פ"ה). שמואל, שעלה לארץ ואולי נקרא על ידי

רבי לרפאו מחליו, נצטער רבי לסמכו ולא עלתה בידו". לשון סתומה ביותר. מה טעם לא עלתה בידו? האם מצא פגם אישי בשמואל או שמא פגם-יחוס. השערות רבות נאמרו ונרמזו בענין מאורע ביש שנתארע במשפחת אבוב בר אבוב אבי שמואל, אבל אם זו היא הסיבה מה משמע "ולא עלתה בידו?" מכלל זה משמע, שרבי לא מצא בו פסול מובהק מעון זה. סברה אחרת, מתקבלת יותר על הדעת ששמואל לא הוסמך משום שלא היתה לו הדרת-פנים, כי הוא גויץ ובעל-כרס היה, כפי שהעידה עליו בפני ר' יהודה (נדרים ג' ב'). או משום, שהיה בעל דעה זוחה, כפי שמעידים עליו מאמרו הנודע "נהירין לי שבילי הרקיע כשבילי נהרדעא" (ברכות נ"ח) ודברי התרעומת ששלח לר' יוחנן על שום שאין הוא קוראו רבו (חולין צ"ה). כנגד זה אי אפשר בשום פנים לפרנס יחוס של רב לרבי שנאמר עליו "יופיו של רב מעין יופיו של ר' אבהו ויפיו של ר' אבהו מעין יופיו של יעקב אבינו" (בבא מציעא פ"ד).

ואמנם בפרשת הסמיכה אין לנו מדרש פליאה גדול מן הסירוב שנהג רבי ברב הנשר הגדול, שסופו הוכיח על גדולתו הן בתורה והן במעשים גדולים, שמהם יצאה השפעה לא קטנה במעלה משל רבי, על קיום עמנו ועל חיזוק תורתו. הישיבה הגדולה, שיסד בסורא, נתקיימה כשמונה מאות שנה עד תקופת הגאונים ושימשה מגדלור לכל תפוצות הגולה עד ימינו, אך כל עמלו לקבל מרבי כתב-סמיכה להורות ולדון לא הוכתר בהצלחה, ואילו רבה בר חנא, הקטן הרבה במעלתו מרב קרובו, הוסמך. והרי על שניהם המליץ ר' חיא לפני הנשיא ידידו, שלוש פעמים עלה רב מבבל לארץ ישראל וכל פעם היה משתדל בענין זה לפני רבי ומבוקשו לא ניתן לו. אף לאחר שעלה בידו להיסמך מטעם רבי להתיר נדרים ולראות כתמים, לא ניתן לו להתיר בכורות משום שלפי דעת רבי אינו בקי במומים. לא הועילה טענתו של רב, ששמונה עשר חדשים ישב במחיצת רועי בהמה לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר, וכשנשאלו מה טעם נתן היתר בכורות לרבה בר חנא היתה התשובה: לחלוק כבוד לרבה בר חנא (סנהדרין ח'). רצה לומר, רבי העדיף ליתן לרבה בר חנא סמיכה שלימה, כדי שבני בבל ינהגו בו כבוד, ואילו על רב שחכם גדול הוא חזקה היתה שבני בבל ינהגו בו כבוד אף בלא כך. יש תירוצים, שאינם מיישבים כלום. ולא עוד אלא שמחריפים את הקושיות, כשם שמצויות תרופות המחריפות את המחלות, וכי משום שרב גדול היה — דינו להיות נפסד?

מכאן אנו למדים דרך אגב, שאין מקום לדעה המוחזקת בפי רבים, שרבי, הדואג ליישובה של ארץ ישראל מנע סמיכה מחכמים שמוצאם מבבל, על שום שחשודים הם על ירידה לבבל. הרי ההיפך נשמע ממנהגו ברבה בר חנא שהעניק לו את הסמיכה צידה לדרך לפני ירידתו.

לא נכונה היתה גם ההנחה שבני בבל ינהגו בו כבוד בין כך וכך. הם לא נהגו בו כבוד. בטירודים ובענויים רבים — חמריים ונפשיים — נתייטר רב בבבל עד שביצר לו מעמד של כבוד, שנתן לו את האפשרות להתחיל במפעלו הגדול. מסתבר שהסמכה חלקית, שניתנה לו, לא נדרשה לשבחו ומיעטה את דמותו בעיני חכמי התורה בבבל ובעיני קהל ההדיוטות לא כל שכן. יש לשער שענין הסמיכה

גרם לרב הרבה לבטים וחיבוטים בעליות ובירידות. שלוש פעמים עלה וירד ורוב שנותיו עברו עליו בצפיה בכליון-נפש לאיצטלה הראוייה לו, להיות מפיץ מעינות התורה ומחנך לומדיה. עד ששים שנותיו ארכו נודדו מהכא להתם. עיניו כלו לכתר התורה ולהפיץ את מעינותיו בארץ ישראל. על כרחו שלח ידו בפרקמטיה לצרכי פרנסתו והיה מרוחק מעולם התורה. יתכן שנעשה יורד על כורחו ורק לעת זקנה הגיע אל מעמדו הרם כראש ישיבת סורא. מאז ואילך דרך כוכבו בעוז והוא נעשה לאחד מגדולי מאורותיו של ישראל בכל הדורות.

גדולים חקרי רב. בערוב יומו זרח שמשו, בזקנותו — שעת ליקוי המאורות לרוב הבריות — התחיל במפעל אדירים שלו וגבר חילים במידה ששום חכם יהודי לפניו לא הצליח כמותו. סתם ים התלמוד הוא תלמוד בבלי. רב הזקן היה שר של ים זה והוא רב החובל הראשי של הצי שהכה את גליו בעוז. רב הוא המלאך רפאל של עם ישראל בגליותיו וסומך נופליו. אך סומך זה של סוכת ישראל הנופלת לא זכה לסמיכה שלימה, אלא חלקית בלבד.

מעשה רב יש בו כדי לשמש מפתח להסביר כמה סתומות בפרשת הסמיכה. לא מעלת היוחסין או הדרת הפנים והמוצא הבבלי הכריעו בהסמכה, ומכל מקום לא רק הם, אלא כלל גדול אחד המהלך על פני כל מכוני ההסמכה במשפחת האדם בכל הדורות, והוא לקרב את הענותנים והצנועים הנחבאים אל הכלים ולהרחיק בזרוע את התריפים והתקיפים בדעתם. אין דבר זה נדרש כאן חלילה אף לקורטוב של גנאי. סדר-עולם הוא מיום שהעולם קיים: יש סלידה בכל בתי המדרשות מפני הנועזים, גבורי הרוח וחריפי השכל, אף המתכוונים לשם שמים נוהגים כך ולא משום שכוונותיהם אינן רצויות. אדרבה כל הכוונות הטובות מסייעות לכך. עולם חסד יבנה, החכמים נתבעים להיות מתונים בכל ששיחם ושיגם, לא להתהלך בגדולות ולא לתפוס מרובה. הנשרים חשודים על המראה מופלגה.

חכמינו הקדמונים סלדו מרבי מאיר ותלמידיו, מרבי אליעזר הגדול שהיה מעמיד על דעתו, אפילו מעקביא בן מהללאל. רבי יהודה הנשיא החכם והענוותן, שחיפש תמיד את הדרך הישרה שהיא תפארת לעושיה ותפארת לה מן האדם (פרקי אבות ב'), לא נידה ולא הטיל חרם, אלא הפך את פניו ממי שנפשו סלדה ממנו, אות לנויפתו הזמנית, היינו, לא הסמיך. לא הסמיך את בני חיא, לא את בר קפרא, ולא את רב ושמואל, ואחרים כיוצא בהם לתקיפות ולחריפות.

ומן הדין להטעים, שהמוצא הבבלי של תלמיד חכם לא שימש גורם כל עיקר. הרי רבי עצמו, נכדו של הלל הזקן, היה בבלי לפי מוצאו. אולם כלל גדול הוא, שאישים גדולים הנערצים על העם ודעתם מכרעת בחלוקת תארים לבני-דורם, מקרבים בעיקר את הבינוניים. להוציא יוצאים מן הכלל. מי עיוור כעבד ה', אישים דגולים, המצויינים בכל המעלות והמידות הטובות, אינם מצטיינים בחכמת הפרצוף. הם נוטים לבינוניים אם משום העיוורון הטבוע בכל אישיות גדולה ואם משום לבם הטוב, השופך את רחמיו על קטני הדור דווקא.

האם רשאים אנו לקבוע כלל, שכל גדלות לוקה בסנוורים? החכמה היא שמש המכה בסנוורים את בעליה.

מי לנו עניו וצדיק ואוהב ארץ ישראל כר' זירא הבבלי, שכשעלה לארץ

ישראל עבר את הירדן במלבושיו מתוך גודל תשוקתו להתאבק בעפר ארץ ישראל ובעפר חכמיה וישב מאה תעניות שישתכח ממנו תלמודה של בכל (בכא מציעא פ"ה), והוא עצמו היה מתחבק מלסמכו, בכל זאת היה לבו מתחמץ בקרבו על מנהגו של רבי בבני חיא. ומצאנו בשמו דברים מפורשים בקהלת רבה א', ל' על הכתוב אין זכרון לראשונים: "כמה חסידים ובני תורה היו ראויים להימנות (כלומר, להיסמך) כגון יהודה וחזקיה בר' חיא. עליהם הוא אומר וגם לאחרונים. אבל לעתיד לבוא הקדוש ברוך הוא עתיד למנות לו חבורה של צדיקים משלו ומושיבם אצלו בישיבה גדולה, שנאמר וחסרה הלבנה ובושה החמה ונגד זקניו כבוד".

סדן הדורות חד הוא. טבע האדם בכל הזמנים חד הוא. השמש לעולם מכה בסנוורים. לא כל הראויים להיסמך בדרום נסמכים ולא כל הנסמכים ראויים לכך. לפתח חלוקת התארים טעות רובצת. אשרי דורות מאמינים שהתקוה מפעמתם, כי היושב בשמים, הדן דין צדק, יתקן את משוגות חכמיו רבי הסמיכה ואת גדולי האישים המקופחים בעולם התחתון ירומם לעת מועד ויושיבם אצלו למעלה בישיבתו הגדולה להשיב להם את כבודם שנגזל מהם עלי אדמות.

הגותו של ישראל אפרת / סוף מעמ' 17

בתקופת האמוראים שככה הפלוגתא הפילוסופית. המגע עם כתות דתיות גרם לכך שהאמוראים דשו בשאלות כמו התוארים, שלילת המתווכים ושלילת הדעה של אדם-אל. המחשבה היהודית חזרה אל ראשית הקדושה שהיתה נקודת מוצאה הראשונה. בדיון בשאלות האמורות כבר בישרה המחשבה היהודית של תקופת האמוראים את הבעיות היסודיות שהפילוסופיה היהודית בימי הבינים עסקה בהן.

הגותו של אפרת היא תרומה מקורית להארכתה של המחשבה בישראל. וקובעת לעצמה מקום נכבד בתולדות הפילוסופיה היהודית. היא מהווה פרק חשוב בחקר תולדות הרעיונות שחלחלו בהיסטוריה היהודית. הפילוסופיה של אפרת קשורה ואחווה בכל ההווייה היהודית לדורותיה, הלכך היא מחשבה פוריה המפרה את המחשבה והמרחיבה את אופקי תרבותנו העתיקה.

הערות:

- Israel Efros, *Ancient Jewish Philosophy*, p. 85-86, Wayne State University Press, Detroit, 1964 (1)
 H. Malter, Saadia Gaon, P. 174-175, J. B. S. 1942 (2)
 (3) ישראל אפרת, הפילוסופיה היהודית העתיקה ע' 7. בהוצאת המחלקה לחינוך ותרבות של הסדרות הציונית העולמית, ירושלים תשי"ט.
 (4) שם, ע' 15.
 (5) שם ע' 9.
 (6) עיין בענין זה בספר Before Philosophy, H. Frankford (7)
 Ancient Jewish Philosophy, p. 155-161.
 (8) הפילוסופיה העברית העתיקה ע' 13.
 (9) שם, ע' 14-15.
 (10) שם, ע' 16.
 (11) שם, ע' 22-23.
 (12) שם, ע' 26.
 (13) שם, ע' 28.
 (14) שם, ע' 34.
 (15) שם, ע' 34-46.
 (16) שם, ע' 70.
 (17) שם, ע' 75.
 (18) שם, ע' 80-85.

“RIEN NE VA PLUS”*)

מאת רחל איתן

— „שום אשה לא תזכה לעולם במידת הריגושים אותה משקיע ג'מינלי בצפייתו לערב בקאזינו.“ — אמר מישל לאביבה ושבר גופו לפתע, כאילו נתקף עויות. — „כבר מן הצהריים מתחילה הצפייה לחלחל בקרביו. כל השעונים ערוכים בבית לנגד עיניו, לראות את השעה המתוקה הולכת וקרבה, אבל כדי להשקיט את מכאובי הצפייה יש לו ולמדאם ג'מינלי רשת סבוכה של עמיתי-קלפים לשעות אחר הצהריים, כפי שראית — הם עורכים את המשחקים כך, שבדיוק מספיק להם הזמן לחטוף משהו במטבח בעמידה, לפני צאתם למונטה-קארלו וכדי שלא יצטרכו לשבת זה בחברת זו.“

— „מישל, כפי שניחשתי אתה נעשה איום יותר ויותר“ צחקה אביבה והתנפלה על צוארו. הוא נישקה לאט-לאט והחיוך פרח על פניו. אדון אחד הציץ בהם בפליאה משולחן-משחק סמוך — לא על שעוסקים במזמוטים, אלא כיצד מוצאים כאן זמן וחשק לזאת.

שלושה משרתים במכנסי-ברכיים ובמקטורני-הוסארים הקריבו לו, לאותו אדון, בהדרת-קודש מדוקדקת טרסקל עם מפית צחורה ועליו דלי שמפאן וטעימות קטנות (מישל: „לבבות-מלאכים ברוטב של קנרית“), כאילו היתה זו הסעודה האחרונה. אבל האדון הוא אין לו פנאי לעיין במוגש לו. הוא מנקר ממנו כתרנגול ומנסה לצלוב בעיניו את הכדורים במסלולם.

כאן ההרהורים אינם גולשים לצדדים, כשם שהכדורים אינם נזרקים בתאוצתם אל מחוץ לרולט. בין מאות הפנים המסובות לסעודות-הגורל אין כאן אף ארשת אחת, העשויה לפרלמנטים, למועדוני-לילה ולפגישות משפחתיות, זו המפללת „הו, הלוואי והייתי כרגע במקום אחר“.

— „מצחיק, ויוי“ — אמר מישל — „איזו הבעה משונה לזוכים, כאילו מבקשים להיראות אומללים, אולי כדי שהאחרים לא יזמינו להם בלבם את הצרות“.

— „רק הזוכים יודעים להסוות את רגשותיהם“.

— „ואני“ — אינפף — „אינני מסווה!“ ונישקה מייד.

המליונרית האמריקנית. הניתוח הפלאסטי האחרון הקפיא על פניה — כמו מוסר-השכל ישן — איזו ארשת יאוש, שכבר אינה מקווה לשתף בו איש. המינק הלבן על הכתפיים המדולדלות, שמלת הפאיטיים, הריסים המלאכותיים, כבר אינם

* פרק מרומאן בכתובים. מקום העלילה בקזינו של מונטה-קארלו. הנפשות הפועלות הן: מישל דה-סנסון; אהובתו אביבה, אשה צעירה ישראלית; אמו של מישל — מאדאם דה-סאנסון ואהובתו של ג'מינלי; מאדאם ג'מינלי; דה-אדריה, ידיד איטלקי של מישל.
* „יותר לא מקבלים!“ (צרפתית) הכרזה של הקרופייה ליד הרולט, כשכל המספרים מלאים.

אמצעי קישוט, אלא שריון להגנה־עצמית. ואין זה יאוש משום שמתרוששת הלילה (אפילו יסוד תשוקותיה עתה הוא ההרס העצמי — כבר לא יספיק לה הזמן לכך), אלא משום שכאן מוכרת לה שוב ושוב, לילה־לילה ב־ "Quinze",* האמת כי האלוהים אינו אוהב אותה. עכשו ברי לה בדיוק מהו שאירע בחייה — שהכל היה ריק ומקרי. עכשו ברור מדוע שכב פיליפ עם החדרניות, ג'ורג' הסתלק באיי־באהמה עם הכספת, הצינצ'ילה נשרפה, בתה טוענת כי היא אנוכית ומושחתת (— "סיל וו פליי" "Quinze et chevaux," — אמרה לקרופייה במבטא אמריקני מתמשך, כמזמינה את מכת־החסד) — והקיץ האחרון בוונציה היה מסריח ומשעמם.

— "ראית את הבעת החקירה שבעיני אנשי הקבלה שבכניסה?" — אמר מישל, — "הם בוחנים אותך מכף רגל ועד ראש, אבל לא כדי לבדוק אם אינך נוכלת בינלאומית מפורסמת. זוהי פעולת־הברשה: הם מסירים מעל לבאים אל המקדש את כל ההיסוסים והספקות, שמא עוסקים כאן בהבלים. בסבר הפנים החמור, האחראי, בו הם רושמים בספריהם את פרטיך, הם מעניקים לך כרטיס־חבר לאגודת־מסתורין, אשר את־עצמך, עדיין, לא עמדת על עמקת משמעויותיה".

— "הפולחנים והטקסים" — השיבה בצחוק — "היו, בעבר, הרשינות שהענקנו לחטאינו. כיום אנו מעמידים פנים כאילו יש בהם אותו צורך".
— "ורגע הכניסה!" — נאם מישל — "איזה רגע חשוב ומרהיב — הרגע בו פוגשות עיניך בדמויות המופת של התקופה. זהו הרגע בו משתלטת עליך הרמוניה חמימה — אחדות הזמן, המקום עם הנפשות הפועלות. ומי יודע כמה הרמוניות יוצרת כאן העובדה כי כרגע נמצא כאן מאטר מישל דה־סנסון!"
הוא הבלט חזו, תופף עליו, הסתכל כה וכה, הבריק בעיניו, משתחוה קלות בענווה אל הקהל, המריע כביכול לכבודו.

שוב העיר צחוקה של אביבה מורת־רוח סביב, ואפילו שאט־נפש. כביכול צחוק זה האווילי, חסר ההבנה, עשוי לרסק לרסיסים את מגורות המאה ה־19 עם אהילי המשי הירקרקים, הסמוכים לשולחנות, את מחוגי הנחושת, עיטורי התקרה, כפתורי הזהב, לקטוע את כל מוסרות גינוני האצילות, האלגנטיות והפולחן אשר כפינו על תשוקתנו האחת והיחידה: לרוץ אל השולחנות ולחטוף. אבל די להחליף לרגע מבט עם הקרופייה שבראש השולחן. הוא משרד אליהם את גיחוכו הדק, תופש כי הם מחוץ למעגל הטרננס ("חכו לי רגע צוחקים כך, מייד אני בא") ושוב מסב פניו אל השולחן לעטות רצינות חגיגית, לגרוף את הויטונים בלא־איכפתיות: "מרסי, מאדאם, מרסי, מסייה" ולשלשל את הטיפים לתוך הנקב שבתוך השולחן. אולי זוהי תחושה הסאדו־סרקסטית של הסטריפטיזאית, היודעת כיצד בשרה היום־יומי, המשעמם, מקפיץ את יושבי השורות הראשונות רק משום שכיסתה אותו בפיסת פרוות־נמרים.

* שמות של סימנים בהחלט.

פתאום, במרחק־מהם, בתוך הכוורת השקטה, העמלנית, הבחינה אביבה במאדאם ג'מינלי מקרטעת על סנדליה הצבעוניים לעבר אחד השולחנות, בשמלה ישנה, צרה ממידותיה, פטורה כליל מהעמדות הפנים, אורחת שנעשתה בעלת־הבית, מתוך ההרגל בקאזינו. זוית פיה, שהחל מתרפט, נעה בשקיקות, באיזו תנועת־מציצה מעוקמת, כאילו מעולם לא הושבעו מאוויה, ועתה גמרה אומר — אחת ולתמיד — ליטול לעצמה! ועכשו — רק לעצמה, ו—הכל! ובחירוף גפש! וכך, תוך שמרפטת יותר ומוצצת יותר את שפתה התחתונה דחפה ממקומה אשה צעירה בעלת ארשת אצילית, אשר נתכוונה אותו רגע לשבת על הכיסא הפנוי שליד שולחן הרולט. הצעירה — נדהמת מן ההפרה הבוטה כל־כך של נוהגי המקום — לא העלתה על דעתה אפשרות מיידית של תגובה. היא התנדודה רגע המומה על מקומה, ואחר — להציל משו — ניסתה לטבוע במבט לובה מכוות־חותם של בוז על פניה של נובוריש זו. היא לא ידעה כי גור־דינה לא בוצע כלל. זה שנים רבות לא נמצא על פניה של מאדאם ג'מינלי מקום פנוי לכך. ידיה היו עסוקות כבר בחלוקת הז'יטונים על פני הלוח בעזרת מרדה־נחושת קטן. היא לא סמכה אפילו על הקרופייה.

אך נשים אחרות, וביניהן נשות־עלייה — אלו שלעולם אינן יורדות משערי המאגוינים — (Faites vos jeux Messieurs-Dames!) * היו מעלות על שפתיהן, — כמעין קפריזה — שורות של מספרים, אשר הקרופייה שנגו אותם כפסוקי־קודש.

שקשוק הז'יטונים, ושוב באותה חגיגות, שאין נאצלת ממנה:

"Rien ne va plus"

סוף העולם עד למערכה הבאה. הנשימה נעתקת ותחתיה הולך־סובב הגלגל.

— "הסתכל על 'אמך החורגת'" — רמוזה אביבה לעבר מאדאם ג'מינלי — היא תפרנס היום את המשפחה כולה.

— "איזו תמימות, ויוי, איזו תמימות" — צחק מישל "אבל זה כמו צילומים של סאפארי: הבוס מציג רגל במגף על גווית הנמר, שהרג מדריך הצייד".

לפני מאדאם ג'מינלי היתה ערוכה ערימה יפה של ז'יטונים בטורים־טורים: עגולים לחוד ומלבנים לחוד.

— "היא קונה אותם בכספו המלא של ג'מינלי ומביאה אותם לשולחן בארנקה, כדי לספוג מבטי־הערצה של איגנורנטים כמוך, וכדי לגרות את המול. כסף נדבק לכסף. ו— "Ashes to ashes". ניער את כיסיו ודילג על מקומו באותן תנועות מוטוריות־פזיזות של סרט־אילם. עם מישל אפשר לרקוד על הקירות מרוב צחוק. היא למדה לראות בצחוק תכלית חדשה.

— "אלוהים, כשזו צוחקת כולה צוחקת", צהל מישל, "ואיזה אושר הוא לגרום לכך".

* קראה של הקרופייה להניח את הז'יטונים על המספרים.

משפט זה, הבנאלי, לכאורה, הציף את לבה פתאום בעונג עז מתוך חדש.
 — „אבל הגימינלים אינם זוכים לעולם, כמוני בחיים עצמם” — חשף
 מישל את ניבי הזאב, כשהוא מסדיר את שערה על ראשה „לפי טעמו” —
 „משום שלעולם אינם יודעים להשתלט על טירוף־הזכיה.”
 בין שני טורי השולחנות פסעה עכשו לעומתם מאדאם דה־סאנסון ובעיניה
 מבט אובד של נזקק לסמים.

— „אה, מישל, אה, אביבה!” קראה בהרוחה, „עוד כמה פרנקים והכל
 יסתדר! כמעט שזכיתי! תמיד החטאתי במספר אחד — למעלה או למטה. מישל,
 עוד פעם אחת — ואני מכוונת ישר פנימה! כמה פרנקים, מישל קטנטני, ואני
 מכוונת ישר פנימה! אבל הקמצן הזקן לא יתן לי, מישל! גם מאדאם ג'מינלי לא
 קיבלה את המיכסה שלה היום — היא הפסידה אותה בקלפים עוד הבוקר!”
 — „הנה מ'מ', זהו האוצר היחיד שיש לי!” הורה לה בידו על מקום
 אחד בגופו.

אמו הסתכלה בו באיבה קרה ואספה משהו בפיה, אך נמלכה, הטתה ראשה
 ונגעה קלות בחזהו, ואז הצהירה כי הנה זהו, כנראה, הגמול לאהבת־אם, לכל
 השנים של מסירות והקרבה, הלא רק למענו נשארה עם אביו הזנאי, והנה עכשו
 כמה פרנקים לאמו הזקנה! ואילו היתה יודעת אז! ואין גמול לישרים! אין גמול
 לישרים!

„מ'מ', את יורה לתוך הקיר!”

— „ראו — נא, ראו את זה! מתמוגג לו מנחת כמו חמאה בקלחת!
 הסתכל ישר לעיני, אוהבת־ענוגות שכמותך! אבי ולא היה כזה! סבו לא היה
 כזה — מנין באה אלי מפלצת — מינית שכזאת, שאת כל כספו הוא מבזבז על
 נשים ועל סירות! אביו לא היה כזה בשום־אופן! Quel Luxurieux!
 הגמול לעבודתי, למסירותי, כשהו תענוגה היחיד של אם זקנה...”
 — „הרי את יודעת, כי אינני מבזבז על נשים — נשים מבזבזות עלי,
 אה, ויני?”

— „סלחי לי” — קראה אמו פתאום — „הו, ויני, איזו אשה איזוה ונוראה
 אני — איזוה אופי מגונה ונבזי — ואינני יכולה לעצור בלשוני. אבל הרי כבר
 ראית כיצד אני מקיאה הכל כמו לבה...” היא התנפלה על צווארה של האשה
 הצעירה — „הו, סלחי לי, אבל כסף לנשים תמיד יהיה לו ולסירות... אבל
 את — את תוכלי, אולי, למצוא משהו בארנק, איזוה אופי מזוהם יש לי איזוה...
 הו, הנה האיטלקי הולך, מישל! אסור לו לראות אותי היום, הוא ילווה לך,
 מסייה דה־אדרייה, הוא...”

מן הבאר פילס דרכו לעומתם בולדוג על כפותיו האחוריות, מברך ומקלל
 חליפות את הנקרים לפניו, כשקרב ופשט קדמיותיו — אור זרח בעיניו.
 — „מישל, קטנטני שלי!” חיבוק ונשיקה — נשיקה על כל לחי, „שוב
 עברה שנה, ומי זאת הפטיט־אמי?”* הוא שלח לשונו ללקקה בידידות מכ־רגל
 ועד ראש, כשם שעושים זאת — בדרכם המיוחדת — כל כלבי הדרום.

— "ישראלה? אה, הנערות היפות בעולם!" — גילה אונגם במבטא איטלקי — והגברים, שמעתי, כולם ספורטיביים, נחוישים ולא רכרוכיים ומקולקלים כמונו. אלס, מישל, נורא לראותך כך! כל הטרופ נעלם מעיניך! איך השתנית, קטנטני! הוא הסדיר על קדקדו את פסי שערו המגודל, שנועד להסתיר את קרחתו.

"דה־אדרייה, זוהי הפטיט־אמי שמנטרלת אותי יומם ולילה ואינני מספיק למלא את הסוללות". אמר מישל וחיבקה. שוב חשה כיצד עיני הבולדוג נוגסות בה. — "אלוהים, כמה שאתם מסריחים" רחרח דה־אדרייה ולחיו התלויות. הגלוחות עד כחול, ריטטו מעט. "וזה חסר טעם, מישל, להסריח ככה מסקס בקוינו מכובד! אה, כמה הייתי אני זקוק עכשו לדבר שכזה, מישל — הקירות נפתחים פתאום והגג עף! ואמך הקטנה — יש לי הרושם — היתה מוכנה למכור לי את הפטיט־אמי ברגע זה תמורת חמשה ז'יטונים של שני פראנקים! ישראלה!" אמר כחולם — "ישראלה! פלשתינה! בארבעים ושבע הייתי שם. נסעתי להילחם באנגלים. היא חושבת שאני ממציא את הסיפור למענה, מדמאול. אה, כמה שגבירתי טועה בי, אני יודע, חה־חה. היה לי חשבון ישן ואפשר היה לשטוף אותו רק בדם. אבל בואו — בואו. ניגש כולנו למסעדה, ננצל את כרטיס המנוי שלי..."

מאדאם דה־סנסון הציצה לרגע, מעבר לכתפו של הקרופייה הסמוך, לראות כיצד מקדם בנה את ענייניה. מישל פיהק אחד מפיהוקיו הגדולים והבולדוג המנומס העמיד פנים, כאילו שום חתול אינו נמצא בסביבה. הוא נטל את שניהם מתחת לאצילי ידיהם והוליכם אל המסעדה המוגבהת, שהיתה מחויצת מקודש־הקודשים בגדר רוקוקו.

מלצר זריז כבר תפש והכין למענם שולחן לשלושה.

— "אל תזמיני סרטנים", רטן מישל אנגלית, "ולא פסיונים". — "אה, אם להם טוב" — הניף דה־אדרייה ידו למטה, אל האולמות, "גם לי טוב. הם אוכלים את העוגה ואני מלקק את הסכין". מיד שף כפותיו זו בזו ונועץ בהם בענייני המנה הראשונה.

לאחר שקרב־הסרטנים נסתיים בנצחונם דנו בקר־ד'פלמייר* או קר ד'ארטישוק*. במסעדה ישבו אנשים בני גיל העמידה, יחידים, בזוגות ובחוגים. כמה מהם נהגו כאילו סעדו בפנסיון הקטן שלהם.

— "כרגיל, רוג'ר", אמרה גברת זקנה, מקולסת מאוד למלצר והציצה בחטף במראתה.

— "גם כשהם אוכלים כאן תרנגולת — הרי זה כדי למצוא את עצם המזל" — אמר מישל, — "ואתה, מין פורסו*, חדל לזלול לי את הפטיט־אמי". — "אה מדונה־מדונה, כמה שהחיים משונים ומזורים, ואמור לאמך מישל, שאינה חייבת להסתתר: כריש שכמוני אינו מתפרנס על נימפות קטנות.

* לבבות תורים (לולבים), לבבות חרשפים.

* חורזיר שלי.

אה — מישל — מישל, ישראלה — ישראלה! האהבה! איזה משבר-רוח בין הקוקאיניסטים האלו! אה, מסכן שלי, כאילו לא ראיתי קודם לכן את הניפנופים שלך!

מישהו נפגף בידו מרחוק, מישהו בטורבן לבן ונוצות. — «מסכן שלי, כבר איבד הערב חמישה יהלומים-צדדיים בטורבן שלו. מדמאול, כדאי לך להתקרב עכשו לראותם לפני שישארו תחתיהם רק חורים. אה, מהו כיסא-מלכות? — אמר נפוליאון — רק גור-עץ מרופד קטיפה!... המוסיקה, מישל, האהבה, מישל! לא עוד לא, בבקשה», — אמר למלצר, שביקש להסיר מן השולחן את סל הפירות, לאחר שכבר טעמו ממנו. מאחרי הסל פתח מעט, בזהירות, את אגרופו הקטן, שהיה קמוץ עד עתה, והסתכל לתוכו ברחמים עזים, כאילו היתה שם «פרת-משה-רבנו».

— «אה, חמודי שלי, מקומכם על הטורבן הנהדר של הראג'פוט ממולידור ולא באגרופו המיוזע של כלב-קאינו. נדמה לך שהם מזוייפים מדמאול, אבל, לצערי, דווקא משום שהם בדרגה העילאית של השקיפות תמיד עלולות להיגרם צרות עם המשטרה». ברגע זה רטטו על כף ידו שתי להבות כחלחלות, אשר על קיומן ידעה, כרוב בני האדם, רק מן העיון בספרים.

— «ומסכנים אלו אינם הכל» — אמר במין עצב — היהלום המרכזי הוא כחול-לבן בן ארבעים קאראט, ואפשר למצוא דומה לו רק באוסף המלכותי של בית-וינדזור. ומספרים כי אביו הוא-הוא אותו מהרדו'ה, אשר שטח את יהלומיו להתאורר על כל גגות נתיניו — והממלכה היתה קטנה מדי... הה, הנה הוא מנופף אלי שוב, המטומטם האציל. כמה שהם משתגעים, האנשים השמיימיים האלו מן ההימלייה... הימל, מדמאול, אלו שמיים בגרמנית, הה-הה. האנשים השמיימיים, להיפטר מן הכובד הנורא בדרך אל ה-Rama כל יהלום שהוא משליך מעליו — שלב נוסף בהתגשמותה של האלוהות. עכשו הוא בדרך להתגשמות הששית של וישנו»...

כשחלף רב-המלצרים לידם רמז לו והציג לפניו כרטיס. — «אדוני, כרטיס החבר הוא על שמו בלבד», אמר רב-המלצרים «ההנחה ניתנת לחברים בלבד. שני ידידך יצטרכו לשלם מחיר מלא!»

— «הרי זה בלתי-אפשרי!» קם הבולדוג ממקומו וידיו הקמוצות רטטו. «כבר אין כאן לאדם כל זכות להזמין את ידידיו הוותיקים לארוחה, לאחר שהקדיש שנים כה רבות מחייו לקאינו? ואל תעמיד לפתע פנים כאילו אינך מכיר אותי, ז'אן-קארלו!»

— «מצטער! אלו הן התקנות של ההנהלה החדשה. כך תוכל להזמין את כל העולם, אדוני!» אמר רב-המלצרים.

— «ההנהלה החדשה? מי? הו-כן! לרגע שכחנו, אני וידידי היקרים, כי כיום תחת אלוהים יש לנו אלי-ספנות יווניים! כבר אינני יכול להזמין שני ידידי-נפש לארוחה? לעזאזל!»

הוא רכן פתאום, נשק בעדנה את כף ידה של ויוי ופסע בעיניים מלאות עצבת ותבונת-חיים לעברו של הטורבן הלבן, המנופף לעברו נוצות לבנות בקוצר-רוח.

— „אה, אילו כיסי היה מצלצל כלשונו?" אמרה פתאום מאדם דה־סנסון, שהתחבאה עד עתה מעבר למחיצה, המהווה חגורה בין התענוגות העילאיים לאלו השפלים.

— „ומה אכלתם? סלמון? לא יכול היה להרשות לעצמו לכבד אתכם פעם בסרטנים? אלור, מישל־שרי, תן לאמך את ההלוואה, כבר החמצתי כל־כך הרבה?" הסתכלה בקוצר־רוח לעבר השולחנות, — „די עם ההלצות הפעם, ילדי! מה? יש ברצונך לומר לי שכל זמן שריחרחתם מתחת לזנבו לא אמרת לו מלה אחת בקשר לאמך?"

מישל פיהק והושיט לאמו אפרסק, — „אכלי, ממין, גם זה יהיה על חשבוננו, אה, ויוי? אנו נאלץ לחלק גם את סעודתו של סניור דה־אדרייה בינינו, הוא לא יחזיר, את תשלמי הכל — ואת החשבון נערוך לנו בסוף", אמר אנגלית. מאדאם דה־סנסון השליכה את האפרסק לתוך קערית המים, שניתזו סביב. — „אתה רוצה לומר שככה שיטית באמך, שעמדה שם חרדה ורוטטת כמו ארנבת מאחרי השיחים? אמך שגידלה וטיפחה אותך ממש מפיה? ! אל תתני בו אמון, ויוי! עלינו הנשים לעמוד חזית־אחת מול הבוגדנות הזאת של הגברים! אל תתני בו כל אמון, סקר ויוי, אני, אמו, היא שאומרת לך — הוא יבגוד בך עם כל סיר ועם כל מחבת שיוזמנו לו. אימבסיל! אינך שוהה את החלב שהינקתי אותך?"

— „ממילא הוא היה חמוץ!" אמר מישל ורכן אל אמו מעבר לגדר, לנשקה, האשה הזיחה ראשה, נמלכה רגע ואחר פנתה אל ויוי: — „ואת, מתוקה שלי, אין ברשותך שום מטבע? גם לא ישראלי? נוכל כאן תיכף ומייד...". היא הסתכלה בה באותו בטחון שהוענק לה על־ידי גדולי־עולם שסבבו כאן, בהישג ידה ועסקו באותם הבלים חשובים, אותם שחקני־קולנוע, פרימה־בלרינות, אילי ספנות ובנקאים.

אביבה הפכה את ארנקה על פיו, להראות את ריקנותו וניסתה לגחך בהומור.

— „אה, סקר* ויוי", חיבקה אותה פתאום מאדאם דה־סנסון בחמלה רבה מעבר למחיצה. „אה, סקר ויוי, ראית פעם איך רבות ביניהן היונים בפארק, כאשר זורק להן מישוהו פרוסת־לחם? הן מתכתשות מתקוטטות, דוחפות זו את זו, ופתאום — מופיעה לה מן הצד — אחת קטנה, במקור קצר, אפורה — חוטפת את כל הפרוסה ומתעופפת לה... למה זה כך, סקר ויוי, למה?"

מתוך „אלי“

מחזה אחד עשר

מאת נלי זק"ש

לילה. יער. אור גזוז מאיר מעשנה שנשברה וכמה עצים בעלי ענפים מעוקמים. מיכאל נעמד בדרכי נדודיו ומקשיב.

קול מתוך המשענה:

כל הצפורים אשר בצמרתי

קניהן — דם.

ערב ערב אני שב וזב דם,

גועי עולה מקברו.

אנחנו האבנים, אנחנו האחרונות שנגענו

בגוף ישראל.

גוף ירמיהו בעשן,

גוף איוב בעשן,

קינות איכה בעשן,

מקוננים הילדים והרכים בעשן,

שירי הערש של אמותיהם בעשן,

נתיב החופש של ישראל בעשן.

קול כוכב:

הייתי מטאטא המשענה,

אורי קדר.

עקבות הרגלים בחול:

מלאנו מוות את הרגעים האחרונים,

הבשלנו כתפוחים ממצעד גברים כבד,

האמהות שנגעו בנו נחפזו,

אך הילדים היו קלים כמלקוש ביום

אביב.

קול הלילה:

פה אנחותיהם האחרונות,

למענך שמרתי עליהן,

חוש שהן!

הן שוכנות באוירים אשר לא יתישנו

לעולם,

בנשימות הבאים אחרינו,

בעצבות הלילה אשר לא תובן.

עץ:

שוב לא אוכל להתיצב ישר,

תלו עלי והתנענעו,

כל הרוחות שבעולם כאילו ניתלו עלי

ונתנענעו.

עץ אחר:

דם חדר עד לשורשי גזעי,

בעוד מיכאל מקשיב רואים דמות, השונה רק מעט מגזעי העצים, והיא

יושבת על האדמה ותופרת טלית לבנה. לידה, בדשא — גולגלת מת.

הדמות:

מיכאל!

מיכאל מתקרב אליה:

הירש החייט,

בעודו בחיים דומה היה לך.

בן לווייתך — מן המסולקים מן

העולם.

הדמות:

אני הירש, החייט, והשכנה כאן,

היתה אשת איש, אולי אשתי.

איני יודע, כי אף כי שם

— הוא מצביע על המשענה —

הייתי ממונה על המיתה,

קשה למצוא דבר מעבר לגבול.

רגע אחרי חצות הלילה

הכל נראה שווה.

אבל איך שהוא,

אילו רק שמעתי בקולה, עליה השלום

הייתי יושב עכשיו בין החיים

באמריקה,

ביניהם יש לי אח,

ולא כאן בין השווים לי.

ראה, אמרה לי

כאשר המעשה התחיל.

אם לא תשרוף את בשרך ודמך,
 נרופף את בורג ירכיך
 ונוציא ממך את שני מגליך.
 גם תקבל מזון משובח יותר
 מכולנו יחד,
 כי העשן כבד בקיבה מלחם.
 הוא מניח מידו את הטלית —
 החשיך מדי
 — מראה על הגולגולת —
 וזו שוב אינה מאירה.
 אני שרפתי אותם
 וגם אכלתי עשן
 והכנתי לכבשן אותם.
 ורצתי אל היער
 ושם צמח תות
 ואכלתי את התות
 אחרי שהכנסתי אותו לכבשן,
 ולא יכולתי למוות,
 כי אנכי המוות,
 אבל הבט וראה (צועק)
 ראה!

המשענה:

אני מפקד המחנה
 קדימה צעד, קדימה צעד,
 יוצאים הרהורי מוחי.

אתה צבי,
 עליכן עליך לראות את הנולד, לחוש
 עתידות
 היהודים בכלל — עם חשי עתידות:
 מתעוררים הסכינים במגירה,
 המספריים הגדולים של והחייט חורקים,
 והאש בכירה מעלה פרצופים איומים
 כאצל בעלת אוב בעין דור.
 אבל לראש מכל: אני חש מבטים,
 פוזלים כמבטי החתול.
 מיכאל, מיכאל —
 כך לא נגעו,
 חסו עליך
 אף כי ניצבת מולם בכל מקום,
 כמו שהיה אומר לקוחי לשעבר, רב
 הציידים.
 כאלו ברוח שכנגד
 כמו חיה,
 שאיבדה את חוש הריח.
 אבל אותי מינו
 בגלל עצמות לחיי הבולטות
 וגם בגלל רגלי.
 מוות, אמרו אלי,
 יש לך שני מגלים
 ועל כן המלאכה נעשית במהרה.
 אם לא תעלה את עמך בעשן,

עשן מתמר והולך ומתלבש בדמויות שקופות. הירח והכוכבים מטילים אור
 שחור. גועי העצים הם גופות שאבריהן נתעקמו ונתעוותו. הדמות מזדקפת ומשליכה
 את הטלית למעלה אל תוך העשן.

הנה שוב מועד
 גמר את מירוצו,
 הרימהו, הרימהו!
 מיכאל מתכופף והולך בעקבות
 הרגלים:
 למאסף רגעי מוות אין סלים ביד,
 רק לב ימלא. (מסך)

דמות ענק מתעטפת בטלית ועולה
 בשירה לעמים:
 שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד!
 המשענה מתפוררת. הדמות נפגעת,
 גוססת:
 שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד!
 עקבות הרגלים בחול: אסף, אסף
 מיכאל,

תרגום א. שלי

מחודש לחודש

חסורים במבוכ

מצרים וסוריה בחתימתן? הלא חוסר המעשה של מצרים גורם לה מישנה הפסד של יוקרה ועד מתי תוכל לעמוד מנגד ולהתעלם מהמכות שסופגים ה"סורים"?

הטענה הסורית לגבי קאהיר, ש"הצדיקה פעולות הטרדה מתמידות ב"גבול הסורי היתה, שישאל תשיב לכל היותר מידה כנגד מידה במקרי סכסוך גבול ותענה ביריה על כל יריה ובגיחה על כל גיחה. הסורים לא העלו על דעתם שצה"ל יקיים את מה שאמר הרמטכ"ל הישראלי רב-אלוף יצחק רבין, כי ישראל תבחר לה בעצמה את אחזעי ההגבה הנאותים ואת צורת ה"תגובה, ואלה לא יוכתבו לה על ידי מעשי התוקפנות והטרור של הסורים. הן מבחינת ההיקף והן מבחינת הנשק. טעות מרה זו שטענו הסורים היא ש"המריצה את נאצר לשגר מיד לדמשק את מפקד חיל האוויר המצרי פאריק צדקי מחמוד, ואחריו — את ראש"הממשלה צדקי סולימאן. אין מצרים יכולה להתעלם מהפגיעה ביוקרתה כ"בעלת-בריתה של סוריה ולכן נזדרזה לטכס עצה עם שליטי דמשק, כיצד ומתי לבוא לעזרתם.

מאידך גיסא ידוע יפה לנאצר, כי אם אינו רוצה להסתבך במלחמה עם ישראל לאלתר לא כדאי לו להשתתף בתקריות-גבול העלולות להסתיים ב"הפסד נשק כבד או אורזונים כפי שכבר קרה לשניים ממוסטי חיל-האוויר שלו לפני זמן מועט. לכן יש להניח, כי נאצר יעדיף גם בעתיד אספקת ציוד לסורים, כגון מטוסים או טאנקים, על השתתפות ישירה בתיגרות גבול עם ישראל. אם אין ברצונו של נאצר לבוא בסכסוך מזויין עם ישראל לעת כואת, משום שידי מלאות עבודה בתימן ו"תכניות פעולה לגבי עזן — לא יבטל רצונו בשל מצוקתה של סוריה.

הסורים, שמדיניותם היתה: להציק לישראל בלי להסתבך במלחמה רבתי — נתונים במבוכ קשה. לא זו בלבד שאין הכחשותיהם והודעותיהם ה"רשמיות על תוצאות הקרב האווירי עם ישראל מתקבלות על דעת המדינות ה"ערביות השכנות. גם תושבי סוריה בעצמם, שראו את מטוסי ה"מיראז' הישראליים מפילים מטוסים סוריים סמוך לדמשק, יודעים מה שאירע פחות או יותר: ששה מטוסי "מיג 21" או יותר מעשרים אחוז ממטוסי הקו ה"ראשון של סוריה ירדו לטמיון ביום אחד, וכל זה לא בעת מלחמה, כי אם בתגרות אויר קצרות ומהירות כבוק עקב התגרות סורית "רגילה" באיזור המפורז. אילו היה עוהג הדימוקראטי והפרלמנטארי מקובל על סוריה, היה ראש חיל-האוויר, גנרל עסאד, מתפטר, ואתו ממשלת ה"בעת" כולה. אפילו ב"תנאים הקיימים עשויה ממשלת זועיין להתמוטט בכל יום.

אבל התוצאה החשובה ביותר של הנצחון האווירי הישראלי היא התגלות כל אפסותו של חוזה ההגנה המצרי-סורי. נאצר ראה בחחה-הגנה זה צעד דיפלומאטי ותעמולתי רב-רושם ו"משקל, וקיווה כי צעד זה לא יגרור אחריו לאלתר חובות צבאיות מכבידות. יתר על כן, הוא הניח, כי צעד זה יעורר חששות מסויימים בישראל ובו בזמן ירסן את הנלהבים ביותר שבין שואפי הקרבות והטרור הסוריים. ה"שליט המצרי החזיק לכת עד כדי כך שהוא הורה היתר, כנראה, למעשי חבלה וטרור של "אל פתאח" וחיל השיחור הפלשתינאי — בתנאי ש"יבוצעו בגבול הישראלי של ממלכת הירדן והרפובליקה הלבנונית. עכשיו, שלא נתקיימו תקוותיו, והחזה לא הרתיע את הישראלים ולא ריסן את הסוריי, השאלה היא: מה הועילו

ונשנות. רק מפ"ם מצאה לנכון להביע את דעתה, כי אחרי פעולה זו היתה ישראל צריכה לעשות מאמץ לחידוש דיוני ועדת שביתת-הנשק, וכי "יש גבול לאסקלאציה העלולה להביא לידי התלקחות מסוכנת. על כל הדי סיבוכים הבינלאומיים הכרוכים בכך".

ואשינגטון מודאגת

זו הפעם הראשונה שממשלת ארה"ב הביעה בגלוי את חרדתה להתפתחות העניינים מזרחית לתעלת סואץ. שר ההגנה מקנאמארה ביטא חרדה זו, כשאמר כי "ארצות הברית מייחסות חשיבות רבה להמשך תפקידה של בריטניה באיזור מזרחית לסואץ. הוא הוסיף ואמר בפני ועדת הקונגרס ה"אמריקני: "הכוחות הבריטיים במזרח התיכון ובמזרח התיכון קיימו שירותים בעלי ערך רב ביותר בשנים האחרונות והמשך נוכחותם תורם באופן ניכר ל"קיום השלום והבטחון באיזור". אלה הם דיבורים אחרים לגמרי מאלה ש"היה נוהג להשמיע ג'ון פוסטר דאליס המנחה לפני משבר סואץ ובשנת... אין זו אמירה סתמית אלא קביעה ה"מחייבת סיוע באורח תקציבי וצבאי. יש להניח, כי עמדה אמריקנית ברורה זו ושיקולים אחרים החשובים לבריטניה יכריעו את הכף בלונדון בכיוון הישאר רותו של כוח בריטי באיזור עזן וה"פדראציה של דרום-ערב, וכי תכניות הפינני יידחו לזמן בלתי מוגבל. לא בכדי הביע זה לא כבר המלך הסעודי פייסאל "אימון מלא במדיניות הבריטית בעדן". הנוסח הבריטי הרשמי הוא ש"הטרור בעדן" עלול לאלץ את ה"שלטונות הבריטיים לבטל את תכניות הפינני" שנקבעו לשנת 1968. בריטניה הגיעה לכלל ההכרה, כי נסיכני ה"פדראציה הדרום-ערבית לא יחזיקו מעמד, אם יוכנע תחיל המקומי המגן על עדן, ואז יבוא הקץ לזכינות הנפט החשובים בכל האיזור של דרום-ערב והאגף הסעודי יא נתון לחשיפה. ברי שבריטניה וארצות הברית לא יוכלו להרשות זאת ומכאן ההסבר לנעימה התקיפה של ואשינגטון, ששינתה את דעתה מן הקצה אל הקצה בנוגע ל"הימצאותו של חיל-המצב המצרי בצפון תימן.

ניתן לשער שהמתרחש העלול להתרחש מזרחית לסואץ שימש גושא נכבד בשירות שניהל אנדריי גרומיקו, שר החוץ הסובייטי, בקאהיר. אגב,

נשאלת איפוא השאלה: הלא סוריה יודעת יפה שלא תוכל לעמוד במערכה רצינית נגד ישראל לבדה, מה העשה כדי להמשיך ב"מסע השיחור של פלשתינה" בלי לספוג מהלומות מחצות מידי צה"ל שיערערו את עתיד המשטר ה"בעתי" לחלוטין? לשאלה זו אין כרגע תשובה המתקבלת על הדעת בפי קברניטיה של סוריה ומשום כך ההתייעצויות החופפות עם המצרים, על אף כל האכזבות שהללו הנחילו להם עד כה.

מהו כוחו המספרי של הצבא הסורי כעת? הוא מונה 120,000 חיילים ב"שירות סדיר, 120 מטוסים, בכללם 25 מטוסים מקו ראשון ("מיג" 21) ועוד 50 מטוסים מקו שני ("מיג" 17), 4 מפציצים כבדים מדגם "איליושיץ" 28 ו"6 מטוסי הובלה מדגם "איליושיץ" 14 וכמה מטוסי הליקופטר. בחיל הים הסורי: שתי שולות מוקשים, 4 ספינות טילים מדגם "קומאר" ושתי ציידות צוללות. על הצבא יש להוסיף שתיים או שלוש רבבות של "המשמרות האדומים" — אלו אנשי "הצבא העממי" של "בעת" לפי המתכנת הסינית. על כושר הלחימה של הצבא הסורי מחולקות הדעות ויש אומרים שהיה טוב משל מצרים בימי מלחמת 1948, אלא שבינתיים עלה כושר הלחימה של הצבא המצרי ושופר צידו מכל ה"בחינות. הספק הראשי של הנשק ל"סוריה, כמו למצרים, היא ברית ה"מועצות. מפקדי הצבא הסורי יודעים שאין צבא זה יכול בשום אופן ל"התמודד לבדו עם צה"ל, אבל הם הניחו בעבר כי אם תגרות הגבול תתלקחנה למלחמה ממש יבוא הצבא המצרי לעזרתם. עכשיו הם תוהים על הראשונות, כפי שמעידות התייעצויות" הם עם המצרים.

צה"ל חוזק הרבה בזמן האחרון הן מבחינת הנכונות הקרבית והן מבחינת הציד המלחמתי חוהי כנראה הסיבה לדעה שהביע זה לא כבר ראש ממשלת ישראל, כי אין להניח שתפרוץ מלחמה ממש בין ישראל לערב בשנתיים או בשלוש השנים הקרובות, אף כי אפשרות כזאת קיימת, ומטעם זה מוכרחה ממשלת ישראל להתכונן ול"הגדיל את תקציבה ההגנתי. הפעולה האורית האחרונה של ישראל בגבול הסורי ומעבר לו נתקבלה בסיפוק רב על ידי הציבור הישראלי, שכבר עייפה נפשו למיתגרים ולהתגרריות החזרות

ציודו. לא יפלא איפוא, אם "טיימס" הלונדוני קובל, שבריטניה חוזרת ב"דייקנות מפליאה על כל המישגות ש"עשתה לפני פינוי ארץ ישראל ובשנתו. אך מר דניס הילי, הרגיע את הרוחות לא במעט, כשהכריז בשם הממשלה בפרלמנט: "לא נפנה את כוחותינו מ"עדן אלא לאחר הכרזת העצמאות, ו"עדיין אנו נושאים ונותנים בדבר קביעת המועד המדויק של מתן העצמאות לעדן". מכאן שממשלת הלייבור מחפשת מוצא מן הסבך באופן שנאצר לא יהא זוכה מן ההפקר.

מיתון או פיתוח

המיתון הכלכלי שהביא בעקבותיו סימנים של אבטלה חמורה בישראל, גרם דאגה רבה לציבור ולממשלה כאחד. יהדות התפוצות תולה עיניה בישראל וחוששת לבאות אם לא מ"בחינה צבאית-הגנתית, הרי מבחינה כלכלית, לא יתכן שארץ של עלייה ושל עולים תנהל לאורך ימים מדיניות של מיתון שאבטלת רבים כרוכה בה. מכאן התווה שחלה במדיניות ממשלת ישראל וההחלטה על הפעלת תקציבי פיתוח בשיעור כולל של 300 מיליוני לירות. אמנם, אין בדעת הממשלה להשתמש בתקציבים אלה בבת אחת אלא שלבים-שלבים, לפי מידת הצורך. בו בזמן טוענים מומחים כלכליים מחוגי האוניברסיטה בירושלים, כי ה"התרופה הנכונה לשפל הכלכלי הנוכחי היא: פיתוח שער הלירה על כל ה"תועלת שתצמח מזה לתעשייה וליצוא הישראלי מבחינת כושר ההתחרות ב"שווקי חוץ.

"הארץ" פירסם מאמר-מערכת, שבו האשים את הממשלה, שהיא חוזרת בה ממדיניות המיתון ועל כך היא מסכנת את ההישגים של מדיניות זו וסופה מגבירה את הלחצים האינפלציוניים. לדברי שר האוצר אין מספר מחוסרי העבודה בארץ עולה על 35 אלפים וההשערה של המומחה לסטטיסטיקה הנוך סמית שיש בארץ 90 אלף מחוסרי עבודה היא מופרזת ביותר. אבל גם 35 אלף מחוסרי עבודה הם ציבור גדול, והלא כרגיל נפגעים תחילה דל"ה-האמצעים ונטולי החסכונות — עולים חדשים ויושבי עיריות ה"פיתוח. מצב זה המריץ את הממשלה לפעול לריסון האבטלה ולשיפור בשוק הבנייה, זה הענף שנפגע קשות ב"תקופת המיתון. דוברי הממשלה מד-

בשעת ביקורו של גרומיקו בקאהיר נוכח שם גם עבדול קאוי מפאווי, ראש "חזית השחרור של הדרום", הפועלת בעדן.

ועדת או"ם בכשלונה

יציאתה הנחפזת של ועדת או"ם מ"עדן, בטענה שלא מצאה שיתוף פעולה מצד השלטונות הבריטיים, אין בה כדי לחפות על כשלון או"ם בתחום זה אלא להבליטו. הטרור של חזית השחרור בעדן ושל קבוצות טרור אחרות, נגד הבריטים ובינם לבין עצמם, אינו מאפשר בכלל פעולה של השכנת שלום בעדן ובפדראציה בפקוח נציגי האו"ם. כל אחד מהארגונים האלה זממשלת הפדראציה דרשו מועדת האו"ם הכרה בסמכותם הבלעדית. אגב, ב"חזית ה"שחרור הלאומית" של מפאווי נטושה עתה מחלוקת בין הפרו-מצריים וה"אנטי-מצריים, והטרור מכון, כאמור, לא רק נגד הבריטים אלא גם נגד כנופיות הטרור המתחרות זו בזו. ועדת או"ם בחרה בדרך הקלה של אי-הכרה בממשלת הפדראציה הטלת האחריות לכשלונה על בריטניה. "חזית ה"שחרור הלאומית" לא גונתה כלל על ידי המשלחת של או"ם, אף על פי שהיא שעוררה את גל הטרור בחמשת הימים שבהם שהתה המשלחת בעדן, ואף הכריזה בפירושו, כי תחרים את ועדת-או"ם, וכל זה — לפי הוראות מקאהיר. מעניין הדבר שקאהיר תומכת גם בטרוריסטים של "חזית השחרור לדרום תימן", אף כי שני הארגונים האלה צהובים זה לזה ונלחמים זה בזה.

מדוע נשאר נאצר בתימן

השמרנים הבריטיים טוענים, ש"אלמלא הכריזה ממשלת הלייבור, שיש בדעתה לפנות את עדן היה נאצר מוציא מזמן את חילו מתימן. הציר השמרני ניל מארטן גילה זה לא כבר בפרלמנט תכנית נאצרית לכבוש את עדן ואת שטחי הפדראציה של דרום-ערב להסתער אחר כך לצד מזרח ו"לכבוש את נסיכות מוסקאט ואת עומאן. אחר כך יוכל נאצר להתחיל בחיסול ממלכתו של פייסל הסעודי. הסיכויים להשתלט על עדן ודרום-ערב הם ה"ממריצים את נאצר להחזיק בעמדות של צפון-תימן בכל מזיר, וניכר שה"רוסים מעודדים אותו במגמתו זו וש"שר-החוץ הסובייטי יעץ לו להמשיך בקו זה. כשברית המועצות פורעת את חשבון החוקת חילי-המצב המצרי ו"

פסיפס-ישראלי

לקט רשמי תרבות, מדע,
חברה והווי במדינת ישראל

טיילו במשך כל שנות לימודיהם; ויש שאולי למדו משהו בשיעורי טבע ומולדת „אך מימיהם לא הריחו ריח חציר ולא ראו מרבדי פרחים“.

בימים אלה ממש, מדגיש הוא, כשהארץ מלאה חי וצמח נשארים רוב התלמידים סגורים בבתיהם מחוץ למעטים היוצאים עם משפחותיהם לקיט או לטיולים ולמחנות של תנועות נוער.

מחבר המאמר מאשים את המחנכים במידה רבה באדישות תלמידיהם לנוף. לדעתו, אין ספק כי על הרבה טיולים פוסחים התלמידים משום שאין למורים ענין או סבלנות לכך ומודה, אגב כך, שהטיול קשה למורה לעמוד בו.

הוא מספר שבאירופה ובאה"ב יוצאים המונים אל חיק הטבע כאשר מזג האוויר

● „המיתון ניכר רק מעט ברישום תלמידים לטיולי קיץ לחוץ לארץ“, כותב עורכו של המדור לחינוך ולנוער ב„הארץ“ בגליון הפסח, במאמר ראשי בשם: „נוער שארצו זרה לו“, ההתברות המארגנת טיולים בחופשת הקיץ לאירופה תעשינה כנראה גם השנה עסקים טובים. אין רע בנסיעת תלמידים ישראלים לחו"ל, מלבד פגישות עם בני גילם בארצות אחרות והרחבת האופקים הם נשכרים גם בלימוד אינטנסיבי של לשונות זרות. עם זאת טעונה ביקורת העובדה שרבים מהיוצאים לחו"ל ורבים יותר מהצעירים שלא יצאו אינם מכירים את ארצם“.

הכותב מסביר שלגבי בתי ספר רבים חובת הטיול השנתי בארץ היא תיאורטית בלבד. יש מסיימי בתי ספר יסודיים שלא

מתולקות הדעות בעניין יעילותו של הפיחות בכלל, ולעת כואת — בפרט. נמצא שממשלת ישראל לא היתה יכולה להחליט על פיחות, אפילו היו מומחיה בדעה אחת שיש לערוך פיחות. אולם, בתנאים הקיימים אין המומחים של האוצר סבורים כך, כנ"ל.

אך טבעי הוא הדבר שבעלי ה"נכסים ומחסני הסחורות וכן סחרי ה"קרקעות ובעלי הבתים היו מרוויחים מפיחות שער הלירה. מה שאין כן הפועלים ובעלי השכר הקבוע, שכח הקנייה של שכרם היה פוחת עם פיחות שער הלירה. גם נגיד בנק ישראל, ד"ר דויד הורוביץ, שהצדיק בשעתו את הפיחות שנעשה בשנת 1962, אינו מצדיק צעד כזה היום. מכאן שהפיחות לא יונהג כנראה בעתיד הקרוב. אולם פגיעתו הקשה של המיתון תתמעט על ידי השימוש בתקציבי הפיחות לשם צמצום האבטלה והקלת המצוקה בערי הפיתוח ובענף הבנייה. באופן זה יימנע סבל מיותר, ובו בומן יוגדל היצוא, החיוני כל כך למאזן המסחרי של ה"מדינה“.

י. מישאל

גישים שלא הניחו ידם ממדיניות ה"מיתון שהוא עניין לשנים אחדות, אלא שריפו קצת את המועקה על ידי נקיטת צעדים ליצירת עבודה נוספת. בכל אופן, חוגי האוצר הם בדעה אחת: לא זו השעה לפיחות שער ה"לירה ולא לעת כואת ניתן להפיק תועלת מפיחות לגבי היצוא הישראלי. מכאן ולהבא הסיסמה היא איפוא: מיתון מתוך בהחלט.

אולם עצם הויכוח על האפשרות של פיחות ערך הלירה עורר חששות ב"מתנה הפועלים בארץ. ידוע כי "מפ"ם" מתנגדת לפיחות, ביחוד מאחר שכל המצדדים בזכות הפיחות תובעים, בר"בזמן, הקפאתה של תוספת היוקר. מפלגת "אחדות העבודה", שלא הכריזה עדיין במפורש על התנגדות לפיחות, כבר דנה במועצתה בשאלת ביטול תוספת היוקר והכריזה, כי היא "רואה במכשיר תוספת היוקר אמצעי ראשי לשמירה על ערך שכר-העבודה ה"ריאלי". מכיוון שאין טעם לערוך פיחות בלי הקפאת השכר וביטול תוספת ה"יוקר, הרי שאף "אחדות העבודה" תתנגד ממילא לפיחות. גם במפא"י

לעולים שהגיעו לאחרונה ארצה מברית מברית המועצות. הכתב מתאר את איש שיחו כאדם בגיל העמידה, נמוך הקומה וצנום הדר ב"ד המעביר עם בתו ורעייתו: „אין פה מספיק חום“, אומר הוא, „מרגישים שהמוסדות מנסים לעשות הכל, אבל בערב משעמם, אין עם מי לדבר. בני המשפחה שמחים מאד לפגישה. באים לבקר, אבל כעבור כמה ימים חוזרים לחייהם ולבעיותיהם ואתה נשאר בודד. כאן פעולה של מוסדות לבד אינה מספיקה צריך להרגיש גם שאנשים, סתם אנשים רוצים לעזור!“

● ה„חיים כמשל“ מעורר סערה

בבריטניה, מוסר המוסף הספרותי של „יריעות אחרונות“. ה„חיים כמשל“ פרי עטו של המשורר-המחבר פנחס שדה עורר בשעתו ענין רב עם הופעתו בזמנו במדינת ישראל. עתה תורגם לאנגלית והופיע בהוצאת אנטונייבלונד בלונדון. עם פרסומו שם עבר מעין גל של היסטריה-אימה על העתונות היהודית-אנגלית. הציבור היהודי אנגלי נחרד ל„בשורה“ מישראל שהתקבלה כשנאה עצמית ישראלית; פלירט עם הנצרות. „הילד הרע“ פנחס שדה, אומר מבקרו של ה„גזאיש כרוניקל“ מביא בנשימה אחת את דבריהם של יעקב פרנק ויוסף גבלס. כתבו הספרותי של העתון, הסופר אהוד-בן-עזר מוסיף בלגלוג: „מדינה קטנה ונצורה“ או ועלינו להיות הירואים ולא לסתות ממתכונת „אקסדוס“. עתון אחר „בירמינגהם גזאיש“ עושה לעצמו מלאכה קלה בהתליטו שלפניו מהדורה חדשה של הנרי מילר וכי על ישראל, המקוה להגיע לגורמאליות, להשלים עם קיומם של „ביטניקים“ מסוגו של שדה ממש כפי שהיא משלימה עם הישגיהם של מדעניה.

„איחולת! איחולת!“ כותב א. בן-עזר, „האם עד כדי כך סולפה דמותנו בעולם? האם מותר לנו לייצא רק גנרלים לוייטנאם ועוזים לפורטוגאל ושליחים למגבת?“

● „משאל כדוחים“, מכתיר חיים

יערי סופרו הותיק של „דבר“ את מאמרו על המשאל שערך לא מכבר „הצופה“, עתונה של המפלגה הדתית-לאומית. המשאל

מאפשר זאת ולרשות היוצאים שירותים ומיתקנים ברמה גבוהה, וכך מתקשרים צעירים ומבוגרים לנוף ארצם ומשום כך פג לא מעט תאכונם לצאת אל מחוץ לארצם.

● ניתוח ראשון מסוגו בעולם גערך

בבית החולים רמב"ם בחיפה, מוסר „דבר“. שתי כליות מגופו של אדם שנהרג הושתלו בשני חולים. לפני כן הוצמדו הכליות לכלי הדם בזרועותיהם של החולים כדי לבדוק את התאמתן להם. הכליות נלקחו מגופו של צעיר בן 18 שנהרג בתאונת דרכים. אחת מהן הושתלה בגוף ערביה צעירה שכליותיה חדלו לפעול בעקבות הרעלת הריון והשניה הושתלה בגוף צעיר הסובל ממחלת כליות קשה. רופאי בית החולים מסרבים למסור פרטים על הניתוח לפני שהפרטים יפורסמו בספרות הרפואית המקצועית.

● „כמה אורי צבי יש לנו?“ שואל

בטורו „על קפה הפוך“ ב„מעריב“ המשורר בנימין גלאי ומשיב: „אחד בדורנו, אחד בשלוש מאות שנה. את רעייתו, אומרים לי ידידי בבכי, פוגש אדם בשוק הכרמל, אפילו יוצאת לשם בשני אוטובוסים חוסכת על ידי כך פרוטה יקרה. סלה בידה, מכתת את-הרכך רגליה ומביאה טרף לביתה. רכב ישראל ופרשיו!“

מצד שני, מוסיף גלאי ומסביר, מסלטים כאן הבריות במריבת קיץ שבין מחברי הפזמונים דן אלמגור ועמוס אטינגר המתנצחים בענין שכר סופרים לפזמונים שכל אחד טוען שהוא מתברם — „שירה ברבע מליון...“

וכותב גלאי: „לא, רבי! לא, מורי! לא יחף צריך היית ללכת לפנים מיפו כדי לישון, יום אחד בשנה, על חומות ירושלים, לא על מלכות ישראל היה עליך להישרף — גודיק (אמרן של אמנים) יודע בזכות מי הוא קיים. סלה לי, יקירי! מישהו מוכרח לאמור זאת!“

● „איפוא החום של סתם

אנשים?“ שאל אחד העולים החדשים את יורם פרי, כתב „דבר“ בראיון שערך

הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בִקְרָת

מֵלֵב סִיבִיר לְמֵאֵה שְׁעָרִים

(לזכרו של הרב אברהם אליהו מייזיס ז"ל)

מנהר ברזינא ברוסיה הלבנה ומשם ל"לב סיביר וזון שלגיה" ועד גדות הסינה בפאריז, ומשם עד רובע מאה שְׁעָרִים של "נטורי קרתא" דירושלים — ארוכה הדרך ואין מספר למעלות ומורדות שביניהם. כמו כן ארכו הימים, צפופי גורל ותמורה בחיי הרב אברהם אליהו מייזיס, רבה של טימקוביץ וראש ישיבת "מסירת גפש" במינסק, בירת רוסיה הלבנה הסובייטית. מופלא ומוזר היה אורח חייו של רב זה, יליד סלוצק, תלמידם של הגאון ר' איסר זלמן מלצר וה"חפץ חיים". בראשית שנות המהפכה התפטר מרבנותו («אני המרא דאתרא של ט... מתפטר מהרבנות. באין צאן — אין רועה... — יומן "אוקטובר", מינסק, 1927). ואחרי שובו גיחם וחזר למקורו. הוא הקים ישיבות במחתרת מינסק וקרמנצ'יג, הושם בסד ונידון לשבע שנות עבודת פרך בסיביר ואף פה — בארץ גוירה, רעב ועינויים, שמר על התורה והמצוות וכתב חידושים. במקרה הצליח לרכוש לב מגהלי המחנה ונתמנה ל"בריגאדיר" שתפקידו לחלק מנת הלחם לאסירים, והם אשר עזרו לו להתחמק מן המחנה (ראה תולדותיו בהקדמה לספרו "בן אברהם", ירושלים תשכ"ג).

נסורה נא ונראה את החזיון המופלא הזה. איש היה בגיהנום, לא בדמיונו כדאנטה אלא בפועל ממש. לשונו ענייה, אין הוא מקפיד על הצורה ועל הדקדוק ואף זרוע רוסיצויזמים

יערי נדהם מדברי הרב מ. צ. גריה, ראש ישיבות בני עקיבא הטוען שהשנאה ליהודים הדתיים נובעת מכך שהציבור החילוני אינו סולח לציבור הדתי את הכרתו העצמית בעליונותו היהודית — כפי שאומות העולם אינן יכולות לסלות לעם היהודי את הכרת ה"אתה בחרתנו" שלו.

חיים יערי אומר כי מארגני המשאל שירתו שירות דוב את תורת ישראל ואת מדינת ישראל גם יחד בעוד שלא הוכיחו כלל את קיום השנאה אל היהודי הדתי. ואם מבקש "הצופה" באמת ובתמים לקרב את המוני העם אל ערכי המסורת ולעקור שנאת חינם מחיינו הרי תחת להעליל על הציבור הלא דתי מוטב שהמחנה הדתי יפשפש במעשיו הוא ויעקור עשבים שוטים שעלו בשדותיו. י. רמזגל

נערך בקרב חוג של הוגי דעות דתיים והשאלה שעליה נתבקשו להשיב היתה: "מניין נובעת השנאה לדת וליהודים דתיים במדינת ישראל".

הם לא נשאלו אם יש שנאה אלא מניין נובעת השנאה, כותב חיים יערי, "כלומר בעיני "הצופה" השנאה היא עובדה שאין לערער על קיומה ויש להסביר רק את מניעיה. כל יהודי בישראל, שאינו נמנה עם הציבור הדתי נחשב בעיני "הצופה" שונא לדת וליהודים דתיים.

חיים יערי מודה שעדיין לא באה על פתרונה בעיית הרויקיום בין החלק הדתי ובין החלק הלא דתי, או החילוני של האוכלוסיה ומסביר כי זוהי קודם כל שאלה של סובלנות הדדית, של הכרה בזכות הוולת להשקפות משלו ולאורח חיים משלו. ח.

„מאֵלֶּאֱרִיעַץ“, „נֶאֱשָׂא רָדִינָא, נֶאֱשָׂא סֶלְבָא“). לא דבש וחלב תחת לשונו אלא להט מוסרי ואש צורבת. יש בכתביו מין הרגשת קתארזיס, הזדככות, שבה ניתן פורקן ליסורי גוף ונפש תחת המגף. בכתביו אתה מוצא את ההכרה המוסרית של הקדמונים, מהנביאים עד חז"ל שלימדונו: בבוא פורעניות על האדם עליו לפשפש במעשיו.

מדרגה זו של ראיית אור הגנוז ביסורים של כור המבחן, אתה מוצא במימראות הרב, בשילוב פסוקים ומאמרי חז"ל המגיעים עד כדי אפוריסמים.

— „אין דבר טוב כיסורים!

— אלמלא ידע האדם בערך היסורים, אפילו כדי אחד מני אלפי אלפים, היה פושט חפניו כדי לקבלם.

— באדם מצינו הפכים. פעם מרחם הוא על תולעת ופעם אכזרי על קרובו.

— דע שהאדם הוא כלי גדול שכל העולם יכול לקבל בתוכו.

— האדם נמצא תמיד כמו על כף מאזנים בין עליה וירידה. לכן הוא תמיד בסכנה. בטבע האדם הגדול שברוב גדלות שבו הוא מתעלם משיפלותו.

נתרגם את השורות התמימות האלה ללשונו של המחשבה המודרנית וכלום לא נמצא פה חזירה עמוקה לפרשת הרפתקאותיהן של נשמות בני אדם „בשפל“ (ראה פרשת גורקי בנידון). ואכן יש כאן משהו בדומה לדוסטויבסקי, אם כי מבחינה אחרת. „אנו בעלי אופי נרחב המוכשרים לקלוט אל תוכנו כל מיני ניגודים אפשריים ולהציץ אותה שעה בשני תהומות כאחד; לתהום שלמעלה מאתנו ולתהום שמתחתנו, של הנחיתות השפלה ביותר ומרובה ביותר — שני תהומות — זה קיומנו“ (האחים קאראמאזוב).

ללא שפע של השכלה חילונית ובמבלי שירגיש בכך, הקים רבם של „נסורי קרתא“, שיטה פסיכולוגית הקרובה ל„אנשי הסבל“ של רוסיא...

הגותו מוכירים גם את שיטת ה„כובד והחסד“ של הוגה דעות דתית צרפתית אחת, שיסדה את האמונה על בסיס אשר שום מכת גורל ולא שום פורעניות לא תוכל לזעזעה. השווה דברי הסופרת סימונה וייל: „אלהי, הרשה נא לי להיות אפס, במדה שאהיה לאפס, יאהב האלהים את עצמו על ידי“ (ראה „הוגים ומאמינים“ להוגו ברנגמן).

גם לדעת הרב הקנאי, שומר החומה בירושלים, רק האדם המוכן להפקיר את עצמו לגמרי יראה את האור. כל ניחומים הם בריחה מן האלהות. מחויב האדם להיות בעניני אמונה ריאליסטון קיצוני, בבחינת „האמנתי כי אדבר — אני עניתי מאוד“.

הקורא בספריו יגלה שם יותר ממהו מן האסתתיקה של הטראגי אשר לדוסטויבסקי ולפעמים אף נימה בקורתית, אנטי־קליקאלית. ונדמה לנו שהגנו שומעים כאן מעין הד אותם „מחפשי אלהים“ שלא הקדישו את ה„הקדש“, לדוגמא מאמרו בהלכה. הרב מתרץ קושיא של ה„קצות“, בדין מעות בהר הבית „אמאי לא יקנה ההקדש על ידי חצר את ההדיוט? — „דבכלל אין להקדש רצון ואדרבה רצון ההקדש שהזוכה יהיה העני ולא ההקדש, אין ברצון הגבוה לקנות — לו הכסף ולא הזהב — רצונו להמציא עני הדיוט שיקנה הוא...“ כלומר, אל לו להקדש לרכוש לחם העני. אל תלעיט את העני בקדושה אלא בלחם... כאן לקט מכתביו:

„ישלי שלך ושלך שלי — אי אפשר לקבל שיטה זו רק בדרך מאטריאליזם, כי ברוחניות אין גבול, ויש אלפי אלפים מדרגות, שאין כל בני אדם שוים באיכותם רק בסמכותם, ולכן כתוב אצל דוד הפלגה 'משם הפיצם על פני כל הארץ, היינו ארציות, כלומר מאטריאליזם. וסוף שיטה זו, שתחילתה שלום, שלימות ואחדות, ואחריתה מחלוקת, וחבר הרג חבר, ומנהיג מנהיג, כי כשזה קם השני מפילו, וכן השלישי לשני, כמו בחד גדיא“.

(יורה דעה, פרק צ"ט)

הרב א. שאולי

אליעזר שטיינמן באמריקה

המספר והמסאי המפורסם, אליעזר שטיינמן, בא לביקור קצר באמריקה. מר שטיינמן הוזמן לבוא לארצות-הברית על-ידי המגבית של האיגודים המקצועיים למען הסתדרות העובדים בא"י. — עבודתו הספרותית של א. שטיינמן היא מרובת צדדים וענינים. הוא ערך את הירחון "קולות" (תרפ"ג) ואת השבועון "כתובים" (יחד עם א. שלונסקי). יצירתו של שטיינמן משתרעת על פני תחומים רבים: הסיפור ("אסתר חיות", "זוגות", "דודאים", "סודות" ועוד); המסה הספרותית ("שער הויכוח", "במעגל הדורות", "צורר מפתחות"); המחקר התלמודי, החסידי והעממי ("באר התלמוד", "באר החסידות", "כתבי המגיד מדובנה"); "כתבי ר' נחמן מברסלב" ועוד); ספרי זכרונות, תרגומים וקבצים בתולדות הישוב ואישים מפורסמים. יבולו הספרותי העשיר של א. שטיינמן הופיע ברוב כתבי-העת העבריים. מאז 1934 הוא משתתף בקביעות ב"דבר".

מערכת "בצרון" מקדמת את הסופר רב-התנובה ואמן הלשון והסגנון בברכת: ברוך הבא!

מכתבים אל המערכת

א

"על הערים הנדחות" לשד"ל

תרשונו להעיר על שיבושים אחדים שנפלו במאמרו של ד"ר דוד רודבסקי על שד"ל ("בצרון" שנה כ"ח, חוב' א', תשרי-חשוון, תשכ"ז).

השירה שכתב שד"ל כנגד הנטיות הרפורמיות שהחלו להתגלות בברלין ובהאמבורג אינה "הערים הנצחיות", אלא "על הערים הנדחות" (ראה: "כנור נעים", ח"ב, פאדובה, 1879, עמ' 159). שד"ל לא כתב שירה זו בהיותו בן י"ז, שהרי הוא עצמו מעיד: "תוכחה שכתבתי בשנת תקע"ח או תקע"ט נגד החדשות שהחלו לצמוח בקצת מערי אשכנז, בענין התפלה בבית הכנסת" (שם). כיון שנולד ב'1800, הרי שכתב את

"על הערים הנדחות" בהיותו בן י"ח או י"ט. ברור, שבשנת 1878 (כפי שנדפס ב"בצרון") לא היה מורו הזקן הרב אברהם אליעזר הלוי יכול לבקר את רבני איטליה כדי לקבל מהם את חוות-דעתם ההלכתית נגד תיקוני-ההיכל — לפי שהיה שוכן-עפר. המדובר, כמובן, בשנת 1818. לאחר פירסום "נוגה הצחק" ו"אור נוגה", ב'1818, כתוצאה מ"שדרות" הרפורמית של המתקן אליעזר ליברמן — נשלח ר' אברהם אליעזר הלוי "לקבץ פסקים וחתימות מגדולי הבנים כדי לעמוד בפרץ" (שם). הפסקים נכללו בתשובה האורתודוקסית לשני הספרים הרפורמיים הנזכרים, שנקראה "אלה דברי הברית" (1819). לפי עדותו של שד"ל נכתב שירו בין שעת יציאתו של מורו (1818) ובין פירסום "אלה דברי הברית" — ב'1819. **משה פלאי**

ב

לחיינון-לבנון

במאמרו "השקפתו הלאומית של שד"ל", "בצרון", חוברת א', תשכ"ז, כותב ד"ר דוד רודבסקי:

"לוצאטו גם הצטרף לסופרים אחדים מבני דורו בדרישה למיכה הכהן לחיינון לעזוב את המוזות של אוהלי יפת ולהתעסק ולהתרכז ביצירה עברית מקורית. פניה זו ללחיינון — — — וכו'".

שם המשורר היה לא לחיינון אלא לבנון (הב' דגושה וסגולה), בנו של המשורר המשכיל אד"ם הכהן לבנון מוילנה, והיה חותם את שמו מיכה יוסף לבנון (מיכ"ל). **צבי מתיסון**

אבידות

ד"ר שלמה זוינד ז"ל

בגיל של ס"ג הלך לעולמו במדינת ישראל הרב ד"ר שלמה זוינד, מוותיקי המורים בבית המדרש למורים של ישיבה-אוניברסיטה. הרב זוינד, שהגיע לאמריקה מעיירתו וולה שבפולין בשנת 1920, הוסמך לרבנות

ג. ס. הירבה לכתוב על קדמוניות היהודים באפריקה הצפונית.
 את רשמי מסעיו וחקירותיו העלה בספרים ה„אנוסים בפורטוגאל“ ו„מסעי בארץ לוב“, וכן גם הוציא „אוצר הכתובות הפיניקיות“ ו„ספר הים“. ס. היה מראשוני חובבי ציון והיה ממייסדי האגודה הראשונה לדיבור עברי, „שפה ברורה“ באודיסה.

שלמה בירדמן ז"ל

המנוח, מראשוני המסיימים של בית המדרש למורים שעליד ישיבת רי"א, הקדיש כל כוחותיו ומרצו לחינוך העברי, לפעילות ציבורית וציונות. הוא כיהן כראש הגליל הציוני בברונקס, הקרן הקיימת לישראל והמרכז היהודי בשכונתו. יאה זכרו ברוך!

הרב שמתה גורדון ז"ל

בגיל נ"ח נפטר לפתע פתאום בניוירק הרב שמתה גורדון. הוא מת מהתקפת לב ברכבת התחתית בדרכו לביתו. המנוח בנו של ראש ישיבת לומזה, האון ר' יחיאל מרדכי גורדון, למד תורה הרבה ופירסם שירים באדידת, מאמרים ומחקרים בשתי הלשונות בעתונות באמריקה ומדינת ישראל. יאה זכרו ברוך!

בישיבת רי"א בשנת 1929. משנת 1927 לימד תלמוד ודינים בבית המדרש למורים. בשנת 1942 הוכתר בתואר „דוקטור לספרות עברית“. הוא חיבר קיצור של היסטוריה בשם „מכנסת אל כנסת“ ובשנת תשכ"א יצא לאור בהוצאת הרב קוק ספרו „רבי יחזקאל לאנדוי, תולדות חייו ופעולותיו“. במשך מספר שנים שימש רב במחנות „יבנה“ ו„מסד“. הוא הניח אחריו אשה, בת ובן, הרב ישראל חיינה, מתגכי ביהמ"דל וממוסמכי ישיבת רי"א. המנוח הצטיין בנועם מזוג, ברוחב ידיעותיו ובהליכותיו הצנועות. יאה זכרו ברוך.

נחום סלושץ ז"ל

בגיל של צ"ה נפטר בתלאביב זקן הסופרים והחוקרים העברים, נחום סלושץ. ליד סמורגון, קיבל את חינוכו היהודי והכללי באודיסה בבית אביו הרב והמחבר ר' שלמה דוד. בשנת 1903 הוכתר בסורבונה פאריו, בתואר „ד"ר לפילוסופיה“. חיבורו יצא לאחר מכן בעברית, „קורות הספרות העברית החדשה“, והוא גם הירצה באותו זמן בסורבונה על השפה והספרות העבריות.

אנו משתתפים בצערך של ידונו
 ד"ר שמואל מרגושם
 במות עליו רעיתו ע"ה
 בעבודתו המסורה לטובת עמנו
 וארצנו ימצא ניהומים.
 ד"ר משה משרנוביץ
 ורעיתו

Friendly Greetings From
DIANE FLORIST
 4762 B'way, nr. Dyckman St.
 New York LO 7-7221
 Flowers For All Occasions

Use the Pleasant Laxative
 Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative — used for over 50 years.
 Buy the Economy 98c size
 Save as much as 34c
 Also available in 43c and 19c sizes
 When Nature "forgets" . . . remember

THE CHOCOLATED LAXATIVE

Published by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York, N. Y. 10001 (except January-February, May-June, November-December, when published Bi-Monthly, and July and August when not published). Prof. N. Glatzer, Prof. Simon Halkia (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Executive Editor; Prof. Hayim Leaf, Associate Editor; F. Ziery, Business Manager. Subscription, payable in advance \$7.00 per year; foreign \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1967, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions automatically renewed unless we are notified otherwise.